

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra biologie a environmentálních studií

***Komparace „GUIDELINES FOR EXCELLENCE“ a
českých dokumentů pro realizaci environmentální
výchovy a vzdělávání dětí předškolního věku***

Bakalářská práce

Autor: Lucie Vosátková

Vedoucí práce: PhDr. Kateřina Jančaříková, Ph.D.

Praha 2013

NÁZEV: Komparace „GUIDELINES FOR EXCELLENCE“ a českých dokumentů pro realizaci environmentální výchovy a vzdělávání dětí předškolního věku

ANOTACE:

Práce se zabývá dokumenty pro realizaci environmentální výchovy a vzdělávání dětí předškolního věku. Cílem teoretické části práce je především překlad dokumentu Guidelines for Excellence, který byl vydán v roce 2010 severoamerickou asociací The North American Association for Environmental Education. Tento dokument obsahuje nejnovější doporučení pro kvalitní a efektivní environmentální výchovu a vzdělávání dětí raného a předškolního věku.

Praktická část je zaměřena na komparaci tohoto dokumentu s dokumenty vydanými v České republice, a to s Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání a s dokumentem Environmentální výchova v předškolním vzdělávání – hledání optimální podoby. Pro objektivnost komparace byl vytvořen dotazník, který vyplnilo 58 studentů kombinovaného studia oboru Předškolní pedagogika. Dokumenty byly porovnány z hlediska cílů, rozdílů, podobností, aspektů pro správnou EVV, využití charakteristik období předškolního věku a využitelnosti dokumentů v praxi.

KLÍČOVÁ SLOVA: environmentální výchova a vzdělávání, zásady, doporučení, předškolní věk, program EVV

NÁZEV V ANGLICKÉM JAZYCE: The comparison of "GUIDELINES FOR EXCELLENCE" and Czech documents for the implementation of environmental education of children of preschool age

ABSTRACT:

The work deals with the documents for the implementation of environmental education of children of preschool age. The theoretical part is mainly a translation of the document "Guidelines for Excellence", which was released in 2010 by The North American Association North American Association for Environmental Education. This document contains the latest recommendations for quality and effective environmental education of children of early and pre-school age.

The practical part is focused on the comparison of this document with the documents issued in the Czech Republic, with the Framework educational program for pre-school education and document "Environmental Education in Pre-school Education - Finding the Optimal Shape". For comparison objectivity a questionnaire was created and completed by 58 students of combined degree in Preschool Education. Documents were compared in terms of goals, differences, similarities, aspects for proper environmental education, the use of the characteristics of pre-school age and usefulness of documents in practice.

KEY WORDS: environmental education, guidelines, recommendation, pre-school age, environmental education programs

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením PhDr. Kateřiny Jančaříkové, Ph.D. s vyznačením všech použitých pramenů a spoluautorství.

Souhlasím se zveřejněním bakalářské práce podle zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů.

Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s uložením své bakalářské práce v databázi Theses.

V Praze dne 28. dubna 2013

.....

podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Jančaříkové, Ph.D. za vedení, odbornou pomoc, cenné rady a psychickou podporu při zpracovávání bakalářské práce a dále všem studentům, kteří se zúčastnili dotazníkového šetření za ochotu, spolupráci a čas strávený nad studováním dokumentů a vyplňováním dotazníku.

OBSAH

ÚVOD.....	6
TEORETICKÁ ČÁST	7
I. Definice a cíle environmentální výchovy a vzdělávání	7
II. Dokumenty a zdroje pro realizaci EVV DPV v České republice	8
III. Překlad environmentálně vzdělávacího programu „Guidelines for Excellence“	8
IV. Stručné představení dokumentu Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání se zaměřením na environmentální výchovu a vzdělávání	64
V. Seznámení s dokumentem Environmentální výchova pro předškolní vzdělávání – hledání optimální podoby	65
PRAKTICKÁ ČÁST	67
VI. Metodika	67
VII. Výsledky	68
VIII. Diskuze.....	74
ZÁVĚR	77
POUŽITÉ ZDROJE	78
PŘÍLOHY	79

ÚVOD

V roce 2010 vydala severoamerická asociace The North American Association for Environmental Education dokument, který je součástí národního projektu National Project for Excellence. Tento dokument obsahuje nejnovější doporučení pro kvalitní a efektivní environmentální výchovu a vzdělávání dětí raného věku. Především se soustřeďuje na období předškolního věku, tj. 3-6 let. Neboť pracuji jako učitelka v mateřské škole a environmentální výchova a vzdělávání je součástí mé práce, rozhodla jsem se tento dokument přeložit, prostudovat a následně srovnat s dokumenty vydanými v České republice.

Cíl bakalářské práce (BP)

Cílem BP je překlad a prostudování dokumentu Early Childhood Environmental Education Programs: Guidelines for Excellence (NAAEE, 2010) a jeho následné srovnání s Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání (Výzkumný ústav pedagogický, 2006) a s dokumentem Hledání optimální podoby (JANČAŘÍKOVÁ, KAPUCIÁNOVÁ, 2012).

Seznam komparované literatury

NORTH AMERICAN ASSOCIATION FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION (NAAEE). *Early Childhood Environmental Education Programs : Guidelines for Excellence*. 1ed. Washington, D.C. 20036 USA : NAAEE Publications and Membership Office, 2010. ISBN 978-1-884008-23-8.

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. 1. vydání. [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. ISBN 80-87000-33-5. Dostupné z WWW: <. „>http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>.

JANČAŘÍKOVÁ, K., KAPUCIÁNOVÁ, M. *Environmentální výchova v předškolním vzdělávání - hledání optimální podoby*. Praha: Envigogika, 2012. Dostupné na: <http://envigogika.cuni.cz/index.php/cz/recenzovane-clanky/201-envigogika-2012-vii-1/663-environmentalni-vychova-v-predskolnim-vzdelavani-hledani-optimalni-podoby>

TEORETICKÁ ČÁST

I. Definice a cíle environmentální výchovy

Environmentální výchovu lze chápat jako výchovu integrující tři základní oblasti:

- výchovu o životním prostředí, zahrnující zejména faktografickou a empirickou dimenzi,
- výchovu v životním prostředí, vedoucí k uvědomění si estetické hodnoty přírody a
- výchovu pro životní prostředí, zahrnující etickou dimenzi a výchovu k environmentálně ohleduplnému jednání (ČINČERA, 2007, s. 13).

Na první mezivládní konferenci o environmentální výchově v roce 1977 v Tbilisi bylo zformulováno, že:

Cílem environmentální výchovy je:

- posílit naše vědomí a porozumění ekonomické, sociální a ekologické provázanosti v městských i venkovských oblastech,
- poskytnout každému příležitost dosáhnout znalostí, hodnot, názorů, odpovědnosti a dovedností k ochraně a zlepšování životního prostředí,
- tvořit nové vzorce chování jednotlivců, skupin i společnosti jako celku vstřícné k životnímu prostředí (ČINČERA, 2007, s. 12).

V dokumentu **Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice** je pro environmentální vzdělávání, výchovu a osvětu (EVVO) uvedena tato definice:

- Výchova, osvěta a vzdělávání se provádějí tak, aby vedly k myšlení a jednání, které je v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje, k vědomí odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí a jeho jednotlivých složek a k úctě k životu ve všech jeho formách (*Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, §16*).

Udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který uspokojuje potřeby současnosti bez ohrožování možností budoucích generací uspokojovat své vlastní potřeby. Je v podstatě procesem změn, ve kterém jsou využívány zdroje, orientace vývoje

technologií a transformace institucí zaměřeny na harmonické zvyšování současného i budoucího potenciálu uspokojování lidských potřeb a aspirací (Brundtland G. H.: *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford, 1987).

II. Dokumenty a zdroje pro realizaci environmentální výchovy a vzdělávání dětí předškolního věku (EVV DPV) v České republice

Základním dokumentem EVV DPV je v České republice Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. EVV je zde obsažena především ve vzdělávací oblasti „Dítě a svět“. V souladu s tímto programem musí pedagogové vytvářet své třídní vzdělávací programy a ty pak realizovat s dětmi v praxi. Pro realizaci EVV DPV mohou pedagogové využít i publikací, které vyšly teprve v nedávné době. Jedná se o publikace Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání (Jančaříková, 2010) a Environmentální výchova v mateřské škole (Leblová, 2012). Dříve byly vydány pouze publikace určené pro EVV starších dětí nebo publikace věkově nespécifické. Další možností pedagogů je využít nabídky environmentálně laděných aktivit vydávaných v Raadci předškolního vzdělávání nebo navštívit některý z internetových portálů, např. Metodický portál RVP. Na celorepublikové úrovni organizují ekologická střediska v jednotlivých krajích dlouhodobý program Mrkvička, což je Malá regionální konference ekologické výchovy pro mateřské školy (JANČAŘÍKOVÁ, KAPUCIÁNOVÁ, 2012). Pedagogové MŠ si zde mohou vyměňovat své nápady a zkušenosti. Jako příklad dobré praxe slouží MŠ Semínko. Pravidelně pořádá pro učitelky MŠ prohlídky s výkladem, semináře i stáže (JANČAŘÍKOVÁ, KAPUCIÁNOVÁ, 2012). Jako poslední zdroj uvádím nejnovější český dokument pro realizaci EVV, a tím je Environmentální výchova pro předškolní vzdělávání – hledání optimální podoby (JANČAŘÍKOVÁ, KAPUCIÁNOVÁ, 2012).

III. Překlad environmentálně vzdělávacího programu „Guidelines for Excellence“ (GfE) – „Zásady pro dokonalost“

Environmentálně vzdělávací program pro rané dětství „Guidelines for Excellence“ – „Zásady pro dokonalost“ obsahuje soubor doporučení pro zdokonalení a efektivní vedení environmentálně-vzdělávacích programů pro děti ve věku 0 - 8 let se zaměřením na věk 3 – 6

let. Tyto pokyny poskytují nástroj, který může být užíván k zajištění pevného základu programů nových nebo ke spuštění zlepšení programů již stávajících. Celkovým záměrem těchto zásad je zmonitorovat vhodný a pozitivní proces, jehož pomocí připraví pedagogové malé děti na cestu stát se environmentálně zodpovědnými mladými a následně environmentálně zodpovědnými dospělými.

Environmentální výchova a vzdělávání dětí raného věku je méně o sestavování odstupňovaných výsledků (cílů), ale více o svobodném objevování podle požadavků dítěte. Osobní vnímání, postoje a spojení s přírodou jsou klíčové cíle v tomto období.

Pokyny Guidelines for Excellence identifikují 6 klíčových vlastností efektivního environmentálně-vzdělávacího programu pro děti raného věku. U každé z těchto vlastností jsou uvedeny pokyny, které by měly být v programu EV následovány. Každý pokyn je doplněn o několik ukazatelů uvedenými pod hlavičkou „Co hledat“.

Pokyny poskytují směr, přičemž nabízejí flexibilitu při vytváření obsahu, techniky a další aspekty výkonu programu. Nabízejí také způsob posuzování jiných programů, poskytují standardy a kritéria programů nových a obsahují soubor myšlenek, které by mohly programy EV dětí raného věku vylepšit.

Klíčová vlastnost 1: Programová filozofie, účel a rozvoj

Environmentální vzdělávací programy dětí raného věku zastřešuje filozofie, která provází všechny programové aktivity. Cíle a úkoly určují, jakým způsobem jsou v programu splňovány potřeby malých dětí a jejich komunity.

Zásada 1.1 – Zaměřeno na přírodu a prostředí

Programová filozofie, cíle a úkoly vztahující se k přírodě a životnímu prostředí jsou stanoveny a jasně formulovány. Promyšlená environmentální filozofie a řada praktických postupů je rozčleněna na všechny aspekty programu, včetně vzdělávání zaměstnanců, výuky, osnov, hodnocení, návrhu umístění, návrhu na vnitřní i venkovní učebnu, údržby a materiálů.

Co hledat:

- Rozvíjení programové environmentální filozofie zahrnuje zaměstnance, rodiny a jejich děti, je sdílena i všemi, kdo se účastní programu a zainteresovanými členy komunity.

- V programové filozofii jsou formulována přesvědčení a úkoly vztahující se k otázce skutečné hodnoty přírody. Filozofie se zabývá těmito otázkami:
  - vhodný sběr vzorků (květiny, listy, hmyz, šišky, ořechy, kameny),
  - dospělí jako vzory pro pěstování rostlin a chov zvířat,
  - rozvoj respektu a pocitu správcovství (pečování),
  - vytváření environmentální zodpovědnosti při navrhování zařízení, údržbě, výběru materiálů a nakládání s odpady.

Nechat nebo vzít domů?

Příspěvek od učitele/ky z Minnesoty: „V naší škole říkáme dětem, že přírodní materiály jsou tady, aby se z nich všichni mohli těšit, a proto potřebují být ponechány, aby mohly dále růst. Necháváme děti sbírat invazní nebo hojné druhy květin, jako jsou např. pampelišky, takže děti vlastně dělají dobře, když si několik krásných květin utrhnou. Také pěstujeme květiny, ovoce, zeleninu za účelem sklizně.“

Zásada 1.2 – Zaměřeno na výchovu a vzdělávání malých dětí

Programová filozofie, cíle a úkoly vztahující se k výchově a vzdělávání malých dětí jsou jasně formulovány.

Co hledat:

- Vývojově přiměřené praktické postupy, které jsou formulovány národně uznávanými skupinami, jako je např. Světová národní asociace pro výchovu a vzdělávání malých dětí (NAEYC), jsou používány jako základ programové filozofie, při stanovování cílů a úkolů.
- Současné teorie o vzdělávání dětí, včetně dětí se speciálními potřebami, se odrážejí v programech a instrukcích.
- Programové vzdělávací příležitosti přihlížejí k realitě života dítěte.
- Pro učení je založené místo, které je použitelné pro všechny děti.
- Učení dítěte (individuální i ve skupině) je podporováno programy a instrukcemi.

- Schopnosti každého dítěte jsou podporovány prostředím a používanými aktivitami.
- Cíle, úkoly a praktické postupy korelují s místními, státními a národními normami (např. Head Start Path to Positive Outcomes – Cesta k pozitivním výsledkům, NAEYC standardy – Národní sdružení pro vzdělávání malých dětí, 2006).

Některé etické okolnosti trhání a sběru

Každý program musí udělat rozhodnutí, zda utrhnout květiny a přinést je do třídy pro studium nebo nechat květiny žít svůj přirozený cyklus. Malé děti se rády dotýkají živočichů, rostlin nebo přírodních materiálů, rády je sbírají, dávají druhým lidem nebo přidávají do své sbírky. Ať už děti prozkoumávají pláž nebo zimní zahradu, dospělí mohou být vzory v chování a ukázat dětem, že některé věci jsou v pořádku přidat je do sbírky a některé věci potřebují zůstat tam, kde je lze nalézt. Například, jedno centrum oddělilo na svém pozemku oblast, kde je povoleno sbírání, a chráněnou oblast, kde se provádí výzkum a žádný sběr zde není povolen. Programy by měly vytvořit pokyny pro sběr, které berou v úvahu cíl poskytnout dětem nejbohatší autentické zážitky z přírody a zároveň vytvářejí respekt k živému světu.

Programy mohou nastavit tato pravidla:

- zeptat se a požádat o dovolu,
- sbírat pouze to, co je potřeba,
- manipulovat s rostlinami a živočichy jemně a s respektem,
- když odcházíš, obnova přírodních materiálů tam, kde jsi je našel/a.

Pokud máme malého živočicha nebo hmyz, kterému můžeme poskytnout adekvátní prostředí, a může být vrácen do svého přirozeného prostředí v rozumném čase, může být prospěšné přinést tohoto živočicha pro děti do třídy na další pozorování. Pokud je jich v přirozeném prostředí málo, mohou vyučující ukázat způsob, jak dokumentovat tuto zkušenost pro děti pomocí fotografií, kresby, časopisu atd. Zvážit alternativy sběru. Například, dát každému dítěti na procházku stříkací láhev, aby mohlo zalévat květiny, nebo je necháme fotografovat květiny místo, aby je utrhy. To jsou způsoby interakce, které však zanechávají rostliny nedotčené.

Přístup pro všechny

Všem dětem, bez ohledu na jejich kulturní zázemí nebo fyzické, kognitivní, emoční či vývojové problémy, prospívá čas strávený zkoumáním okolí. Poskytování vysoce kvalitních programů v raném dětství a ponechávání dětí, aby následovaly svoji zvědavost o svém světě a o tom, co jim příroda nabízí, může přinést neuvěřitelné bohatství do jejich života.

Úloha kultury v environmentální výchově a vzdělávání dětí raného věku

Malé děti jsou ovlivněny kulturou své rodiny. Kulturní zázemí dítěte zahrnuje přesvědčení a postupy vztahující se ke každodennímu životu a výchově dětí (např. jídlo, spánek, oblečení, vedení a disciplína, běžné postupy, vztahy s ostatními) i jazyk používající se v rodině, náboženství, etnické, politické a geografické podmínky.

Respektovat kulturu dítěte při plánování programu. Cíle a úkoly environmentální výchovy a vzdělávání sdílí většina kultur na světě, i když některé problémy mohou vyvolat polemiku. Vzhledem k tomu, že mnoho aktivit EVV dětí raného věku zahrnuje živou přírodu a učení se prostřednictvím konkrétních zkušeností z první ruky, je důležité rozpoznat rozdíly v rodinách týkající se postojů k zacházení jejich dětí s určitým hmyzem a s jinými tvory a jejich úcty k některým rostlinám a živočichům v přírodě. V tradiční mexické kultuře je uctíváno obilí a kukuřice. Podobně v některých kulturních skupinách, zejména v západní Africe, je používání potravin, jako je rýže, fazole nebo zelenina, v uměleckých projektech vnímáno jako plýtvání. Je rozumné použít alternativní materiály. Některá náboženství mají strach z hadů, jiná je používají při uctívání. Pedagogové, kteří mají ve třídě hada jako domácí zvíře, by si měli být vědomi, jaký vztah k hadům má rodina dítěte.

Jedna přírodně založená školka umožňuje hru s potravinami pouze v případě, že skončí jako potrava pro školní zvířata nebo volně žijící živočichy. Sušená kukuřice ve smyslové tabulce nakrmí slepice, například. Brambory nejsou používány k tiskání, protože poté nemohou být snědeny. Takový respekt pro potraviny je součástí kulturní hodnoty této školy a odráží hodnoty rodin, kterým slouží.

Pedagogové musí informovat všechny rodiny o připravovaných aktivitách a o užitečných výsledcích plánované environmentální výchovy a vzdělávání jejich dětí a povzbudit je k účasti. Rodinní příslušníci mohou přispět vlastními zkušenosti při pěstování rostlin a při péči o zvířata. Jejich účast je cenná při venkovních aktivitách i s malými

skupinkami uvnitř. Navrhnutí rodičům, co mohou s dětmi dělat doma a v jejich komunitě, umožní celé rodině stát se lepšími pozorovateli přírodních jevů.

Zásada 1.3 – Kulturně vhodné cíle, úkoly a postupy

Programová filozofie, cíle a úkoly odrážejí nutnost začlenit do programu EVV dětí raného věku kulturní tradice zúčastněných a program jim přizpůsobit.

Co hledat:

- Kulturní tradice, perspektivy, potřeby a zájmy dětí byly poznány a bylo prověřeno, v jakém rozsahu program těmto tradicím odpovídá.
- Byly přijaty kroky k informovanosti zaměstnanců, aby dobře znali a chápali kulturní tradice dětí.
- Zástupci každé kultury dětí jsou přítomni a pomáhají při vytváření, psaní a pilotním testování programů a materiálů.
- Je zavedena a využívána skupina poradců, aby poskytla směr, doporučení a posoudila materiály. Výbor se skládá ze zástupců jednotlivých kultur, a pokud je to vhodné, pracuje s pomocí kulturně kompetentního facilitátora (odborník, který řídí diskusi - usnadňuje komunikaci a pomáhá pro věcné řešení problémů).
- Programy a materiály jsou pilotně testovány s dětmi a podle potřeby upravovány, aby neodporovaly perspektivám a tradicím jednotlivých kultur.
- Spolupráce a zpětná vazba mezi řídicími pracovníky programu a zástupci jednotlivých kultur je kontinuální.

Zásada 1.4 – Environmentální gramotnost: organizace, zaměstnanci a zaměstnavatelé/poskytovatelé

Programová filozofie, cíle a úkoly podporují environmentální gramotnost členů organizace, personálu a zaměstnavatelů/poskytovatelů.

Co hledat:

- Součástí environmentální gramotnosti jsou známé personálu i zaměstnavatelům/poskytovatelům.

- Zaměstnanci a zaměstnavatelé/poskyvatelé oceňují a prosazují hodnotu venkovních zkušeností se všemi zúčastněnými včetně dětí.
- Všem zaměstnancům je zajištěn profesní rozvoj v oblasti environmentálního vzdělávání a v oblasti vývoje dětí.
- Personál a zaměstnavatelé/poskyvatelé si neustále aktualizují současné poznatky základního environmentálního vědění.
  - Rozumějí místním environmentálním problémům a etickým obavám.
  - Jsou si vědomi svých vlastních přístupů k přírodě, včetně pojmových porozumění, postojů, přesvědčení a dispozic k přírodě.
  - Chápu a aplikují principy rozvoje dítěte, zejména pokud se vztahují k přírodě a prostředí.
  - Ukazují vzorové chování jako je recyklace, zhasínání světel, úcta k živému světu atd.
  - Jsou vyškoleni k umožňování pozitivních venkovních zkušeností.
  - Jsou proškoleni řešit bezpečnostní problémy, proto jsou zvány rodiny a další členové komunity, aby se aktivně účastnily sdílení vědomostí a odborných znalostí s dětmi, personálem a poskytovateli/zaměstnavateli.

Zásada 1.5 – Ochrana zdraví a bezpečnost

Programová filozofie, cíle a úkoly jsou navrženy tak, aby byla zajištěna ochrana zdraví a bezpečnost dětí.

Co hledat:

- Rizika a bezpečnost jsou vyvážené. Přijatelné úrovně rizik jsou stanoveny v plánu řízení rizik, který je užíván na místě i při cestování.
- Stanovené zdravotní a bezpečnostní předpisy a normy jsou dodržovány.
- Jsou stanovena bezpečnostní opatření vztahující se ke zkušenostem s přírodou, jako jsou rostliny, živočichové, voda, turistika, počasí, atd.

- Všichni zaměstnanci jsou připraveni uskutečnit pohotovostní plán ve stavu nouze (poskytnutí první pomoci, vědět postupy ve stavu nouze při pobytu venku nebo při pěší turistice).
- Nepřetržitá komunikace mezi rodiči a poskytovateli týkající se zdraví a bezpečnosti dítěte.
- Ochrana zdraví a bezpečnost musí být řešena správou a údržbou objektu (hřiště, vnitřní prostory, jiné venkovní prostory).
- U zaměstnanců a dobrovolníků je prováděna kontrola čistého trestního rejstříku.

Přírodně-zaměřené činnosti, které se mohou dělat v rodině společně

Pěstování rostlin. Pokud máte slunnou okenní římsu nebo kousek pozemku na dvoře, můžete spolu se svými dětmi pěstovat rostliny. Nechcete kupovat semínka? Použijte semínka z vaší kuchyně, např. z avokáda, pomeranče, jablka, grapefruitu, broskve nebo hrušky. Zkuste je nechat vyklíčit na vašem parapetu – možná, že všechny nevyrostou, ale jak skvělé je experimentovat. Zkuste zasadit vyklíčené brambory nebo nechat zakořenit přírodní sladkou bramboru (batatu) ve vodě. Hledejte na podzim semínka, která dopadla na zem – žaludy, černé vlašské ořechy, pekanové ořechy – a podívejte se, jestli vyklíčí.

Noční obloha. Běžte se svými dětmi ven a koukněte se nahoru. Co vidíte – Měsíc? Hvězdy? Družice? Vymyslete příběhy o tom, co vidíte ve hvězdách.

Polní výlety. Vezměte si batůžky s lupami, průvodci přírodou, papír a fixy. Následujte svoji zvědavost. Nemusíte jít dál než kolem bloku nebo do blízkého parku.

Zásada 1.6 – Průběžná evaluace a hodnocení

Program EVV dětí raného věku má evaluační a hodnotící plán, který je nástrojem k výuce a k učení, k plánování, a umožňuje jejich zlepšování.

Co hledat:

- Celkové programové cíle jsou pravidelně kontrolovány, posuzovány a upravovány za účasti rodičů, pečovatелů, členů komunity a zaměstnanců.
- Vzdělávací cíle programů jsou pravidelně kontrolovány, posuzovány a upravovány.

- Umístěné zařízení a vybavení je kontrolováno a je prováděna správná údržba.
- Cíle programu jsou jasně určeny a evaluační metodologie je s těmito cíli spojená.
- Výsledky environmentálního vzdělávání jsou spojené s příslušnými kritérii a normami, aby nástroje pro hodnocení mohli být využity k určování cílů jednotlivých studentů.

Zásada 1.7 – Spolupráce

Aktivní komunikace je udržována s různými zúčastněnými osobami a organizacemi k podpoře vytváření sítí, sdílení zdrojů, lepšímu rozvoji programu a rozšíření dosahu oslovených. Vytváření partnerské spolupráce posiluje vlastní organizaci.

Co hledat:

- Pečovatelé jsou zapojeni do vzdělávacího procesu:
  - rodiče a primární pečovatelé,
  - domov a škola obohacují programy,
  - rodičovské organizace,
  - další členové rodin.
- Jsou podporovány vztahy s dalšími národními, státními a místními organizacemi, firmami a agenturami:
  - mládežnické organizace (Skauti),
  - náboženské organizace,
  - státní a federální agentury ochrany přírody,
  - ochránářské organizace,
  - environmentálně-vzdělávací organizace,
  - komunity a centra seniorů,
  - místní podniky a organizace, které podporují stejné myšlenky.

- Jsou podporovány a rozvíjeny vztahy s širší vzdělávací komunitou:
  - poskytovatelé programů pro děti jako jsou zoo, přírodní a vědecká muzea, veřejné knihovny atd.
  - pedagogové na pedagogických vysokých školách,
  - fakultní členové univerzitních laboratoří,
  - pedagogové z místních, státních a federálních agentur a nadací,
  - odborníci z veřejných a soukromých škol,
  - členové personálu odborného vyučování a výzkumných pedagogických ústavů.

Zásada 1.8 – Mezilidské a mezigenerační vztahy

Pozitivní vztahy mezi dětmi a mezi dětmi a rodiči jsou nezbytné pro rozvíjení pocitu osobní odpovědnosti, budování pocitu sounáležitosti s komunitou a pro podporu pocitu vlastní hodnoty.

Co hledat:

- Interakce dospělých s dětmi jsou citlivé, vnímavé, vřelé a uctivé.
- Děti jsou podporovány respektovat pocity druhých.
- Děti jsou vyzývány, aby převzaly zodpovědnost za své činy.
- Je zdůrazňována spolupráce mezi dětmi a s dospělými.

Rodinné přírodní kluby

Rodinný přírodní klub Happy Trails je neformální beznákladový přírodní klub, který vznikl v Minneapolis-Saint Paul, v oblasti Minnesota. Byl založen Jodi Hiland, místní matkou, která se snaží nabízet svým dětem co nejvíce času stráveného venku, jak je to jen možné. Vizí klubu je pomáhat rodinám trávit více času v těsném kontaktu s přírodou zařizováním pravidelně celoročně plánovaných výletů do přírody, které prospívají každému.

Klub je otevřen komukoliv se smyslem pro dobrodružství a rodiny nejsou nikdy povinny účastnit se více, než by si přály. Jediné požadavky jsou, že dítě musí být v doprovodu dospělého své rodiny a dospělí jsou zodpovědní za své vlastní děti.

Po celé zemi jsou zakládány rodinné přírodní kluby. Pro umožnění nového klubu ve vašem okolí, prosím navštivte tyto stránky: www.arboday.org/explore nebo www.childrenandnature.org/movement. Obě organizace poskytují pro rodiny zdarma materiály, aby mohli začít dobrodružství v místní přírodě.

Klíčová charakteristika 2: Vývojově přiměřené postupy

EVV dětí raného věku (EVVDRV) je navržena a realizována používáním vývojově přiměřených postupů.

„... vývojově přiměřené postupy spojují učební prostředí, hmotné vybavení a materiály, rozvrh, učební osnovy a metody výuky s vývojovou úrovní dětí“ (Oltman, 2002, p. 2).

Vzhledem k tomu, že přírodní a vestavěné prostředí nabízí pro malé děti velké množství smyslových zážitků, může pedagog podpořit styl učení každého dítěte prostřednictvím svých smyslů ve všech oblastech vývoje – sociálně-emocionální, poznávací a fyzické. Když jsou děti schopny zkoumat své prostředí, pracovat s ním a hovořit o něm na své vývojové úrovni, může pedagog podpořit a rozšířit toto učení o zařazení poutavého dotazování. Pedagog podporuje učení dětí navazováním na předchozí zkušenosti, vznášením otázek, které pomáhají dětem přemýšlet, a poskytováním času, který děti potřebují, aby se mohly zabývat svými pocity údivu a úžasu.

„Neexistuje žádný kouzelný recept na vývojově přiměřený postup. Pedagogové dělají rozhodnutí den co den, minutu co minutu, na základě znalostí, jak se děti vyvíjejí a učí, na základě jednotlivých dětí a dotyčných rodin, a environmentálního, sociálního a kulturního kontextu“ (Oltman, 2002, p. 2).

Zásada 2.1 – Na základě výzkumu a teorie

Pedagogové EVV malých dětí rozumějí a využívají poznatky z výzkumu a pedagogické teorie.

Co hledat:

- Pedagogové dětí raného věku dobře znají pedagogické teorie a teoretiky, kteří podporují vývojově přiměřené praktiky, včetně prací teoretiků jako jsou Dewey,

Piaget, Vygotsky, Montessori, Erikson, Gardner, Steiner a zakladatelů Reggio Emilia.

- Postoje k učení umožňují dětem, aby se zaměřily na učení prostřednictvím vlastních zkušeností – projekty, zkoumání a interakce s prostředím.
- Pedagogové EVVDRV dobře znají teorie, jak se děti učí a co potřebují ve svém prostředí k podpoře jejich učení.
- Činnosti učení jsou navrženy tak, aby vyhovovaly všem dětem.
- Dětem jsou poskytnuty strukturované i nestrukturované příležitosti pro sociální spolupráci s ostatními dětmi a s dospělými.
- Dětem jsou poskytovány pozitivní zkušenosti v přírodě a s přírodou jako základ pro zdravý vývoj a co se týče životního prostředí.

Zásada 2.2 – Autentické zážitky

Vývojově přiměřený program odpovídá potřebám dětí zkoumat, objevovat a hovořit o svých zkušenostech v životním prostředí.

Co hledat:

- Jsou poskytovány příležitosti ke zkoumání, respektování a experimentování v přírodě.
- Čas pro venkovní příležitosti je poskytován po celý den.
- Dětem jsou poskytovány četné příležitosti během roku, aby zažily změny v přírodním prostředí.
- Potřeby odlišných žáků, včetně kulturních odlišností a odlišných schopností, jsou uspokojovány při poskytování zkušeností vztahujících se k přírodě a k hrám.
- Dětem jsou dávány příležitosti k vytváření a vyjádření vlastních postojů k životnímu prostředí.
- Dětem jsou pravidelně poskytovány příležitosti k vyzkoušení různých prvků venkovního prostředí – povrchy, zvuky, chutě, vůně a vzhledy.

- Jsou poskytovány nástroje a pomůcky, jež mohou děti použít k různým způsobům prohlížení si životního prostředí, např. zvětšovací lupy, čisté nádoby pro prohlížení hmyzu zblízka nebo hledáček fotoaparátu.
- Učební prostředí zahrnuje pomůcky, které mohou být použity uvnitř a venku, aby se děti mohly vyjádřit o svých vlastních zkušenostech – papíry, podložky na papíry, pastelky, pera nebo loutky.
- Jsou poskytnuty možnosti k lezení, udržování rovnováhy, plazení se, skákání a zdvihání užitím přírodních materiálů.
- Jsou poskytnuty možnosti pěstovat užitkové rostliny a květiny, starat se o ně a sledovat jejich růst.

Kojenci a batolata získávají zkušenost se světem prostřednictvím všech svých smyslů a pobyt venku je zdrojem stále se měnících smyslových zážitků. Dobře navržené venkovní prostory nabízí malým batolatům, která mají nutkání se pohybovat, bohatou stimulaci. Dospělí a pečovatelé by měli podpořit toto učení tím, že pomáhají dětem vysvětlit, co zažívají.

Speciální potřeby

Federální a státní předpisy příkazují, že děti se speciálními potřebami potřebují být vzdělávány v co nejméně omezujícím prostředí, které by pro předškoláky bylo s typicky vyvíjejícími se vrstevníky. Pojem „přirozené prostředí“ se vztahuje k prostředí, ve kterém malé děti za normálních okolností získávají své zkušenosti, tzn. domov, okolí nebo mateřská škola. „Přírodní oblasti“ popisované v těchto pokynech se vztahují k zeleným venkovním plochám. Uvědomění si speciálních potřeb dítěte může učitelům a neformálním pedagogům umožnit snadno přizpůsobit prostředí, činnosti a pomůcky všem dětem v programech EVV DRV.

Zásada 2.3 - Směřováno dítětem a založeno na dotazování

Vývojově přiměřený program je směřován dítětem a založen na dotazování.

Co hledat:

- Dětem jsou poskytovány příležitosti a čas pro následování svých vlastních zájmů.

- Jsou umožněny pevně nevymezené činnosti, výběr a osobní učení zaměřené na přirozený proces.
- Vynášení materiálů (pomůcek) ven a přinášení přírodních materiálů dovnitř pro rozšiřování učiva je nedílnou součástí programu.
- Materiály a činnosti poskytují dětem možnost začít budovat dovednosti ve zjišťování. Směřování dítěte při dotazování se může lišit od směřování poskytovatele, záleží na činnosti, znalostech a zkušenostech poskytovatele a na dětech. Například, dítě možná položí otázku ale bez souvislosti pro rozvíjení způsobu, jak na svou vlastní otázku odpovědět.

Nošení zvenčí dovnitř

V mnoha waldforských třídách jsou používány přírodní stoly k nošení přírody dovnitř. Pomáhají také studentům slavit střídání ročních období. Barevný ubrus je používán k zakrytí stolů a k navržení různých barev pro jednotlivá roční období. Na stůl jsou přidávány sezónní poklady, jako jsou listy, ořechy, květiny a větvičky. Přidávány jsou také sezónní sošky, aby si s nimi mohly děti hrát. Sošky mohou být ručně vyrobená zvířátka, mýtické postavy jako je Král zimy nebo většina ručně vyrobených předmětů spojených s ročním obdobím. Děti si mohou hrát s předměty na stole a mohou sem také přidávat věci. Jak se mění roční období, mění se také barvy a předměty na stole.

Dítětem řízené zjišťování

Stephanie, Emma a Amy objevily v zahradě nějaké housenky. Vystřídaly se při opatrném držení housenek a pak je daly do malé sklenice. „Co jedí?“ zeptaly se učitelky. „Máme ve třídě knihu, která nám to řekne. Dojdu pro ni.“ odpověděla. Než se učitelka vrátila, daly děti housenkám napít – tak moc, že plavaly a nehýbaly se. Vyděšené děti si myslely, že housenky zemřely. Učitelka jim pomohla vodu vylít a housenky se znovu začaly hýbat. Učitelka vysvětlila, že housenkám stačí pouze trocha pití, neboť jsou velmi malé. Společně se podívaly do průvodce a zjistily, že housenky jsou vegetariáni – slovu velmi rychle porozuměly, neboť jeden z jejich spolužáků je vegetarián. Děti nasbíraly kousky listů a daly je do sklenice. Učitelka v tomto případě reagovala na zájmy dětí a jejich otázky a pomáhala jim při zjišťování informací, které chtěly vědět. Pomohla jim vyřešit problém s plovoucími housenkami a využila ho jako okamžik pro výuku.

Zásada 2.4 – Dítě jako celek

Vývojově přiměřený program je plánován s dítětem jako celkem.

Co hledat:

- Pedagogové vypracovávají rozvrh a učební osnovy s předem připravenými činnostmi, které začleňují přírodu do všech vzdělávacích oblastí i do jídel a času odpočinku, při tom je udržována flexibilita k využívání momentů k výuce nebo neplánovanému směřování, ve kterém se ujme vedení dětská zvědavost, a vy jí následujete.
- Pedagogové plánují a poskytují činnosti, které jsou zaměřeny na konkrétní výsledky v různých oblastech vývoje.
- Pedagogové poskytují celou řadu aktivit na různé styly učení, kulturní zázemí a individuální schopnosti malých dětí.
- Pedagogové jsou dobře připraveni pro používání vývojově přiměřených zásadových metod, které zahrnují vytváření požadovaného chování, stanovení hranic, ukázání vhodných projevů a označování pocitů, a výuku dětí, jak být přemýšlivé a ohleduplné.
- Pedagogové podněcují zvědavost o přírodě a radost v přírodě.

Zvědavost

Děti často ukazují, že je zajímavá mnoho věcí. Když dospělí pečlivě pozorují, možná uvidí, jak podnítit jejich zvědavost. Yanjie útočila kouličkou na hradbu ze sněhu. Ze zledovatělého sněhu se nedaly dělat kouličky, tak si Yanjie umanula, že je udělá z dřevěných štěpků. Měla další nápady – písek, poté štěrk. Vrátila se ke sněhu – stále žádné štěstí, poté písek a znovu štěrk. Učitelka bez zasahování pouze sledovala a v hlavě zaznamenala Yanjieinu zvědavost, představivost a vytrvalost. Kdyby Yanjie bývala vzdala vyrábění kouliček, mohla by učitelka popsat „Koukám, že si se snažila vyrábět kouličky z toho tvrdého sněhu!“ Yanjie by možná odpověděla způsobem, jenž by dal učitelce vodítko k další konverzaci, např. „Chci udělat zmrzlinu.“ nebo by se možná přesunula k jiné usilovné práci. Ať tak či onak, učitelka následovala Yanjieino vedení.

Hodnocení zkušeností v přírodě

Hodnocení malých dětí by mělo být navrženo a prováděno způsobem, který je vhodný pro tuto věkovou skupinu. Malé děti sdílejí své znalosti svým vlastním způsobem, a kdy chtějí. U kojenců a batolat je komunikace primárně neverbální, protože ještě nemají slovní zásobu, aby se vyjádřily. Avšak předškoláci mohou vyjadřovat své učení prostřednictvím kreslení, stavění, psaní a verbálním sdílením s jiným dítětem nebo dospělým. Dokumentace učení může být vedena užitím celé řady metod, jako jsou neformální poznámky učitele, fotografie, umělecké projekty, nahrávky a časopisy. Všechny tyto materiály by měly být umístěny v portfoliích dětí, aby ukazovaly pokrok a vývoj v čase.

Příklad hodnocení - Vyjmuto z: Environmental Experiences for Early Childhood (Project Learning Tree, 2010): Aktivita 4: Všichni potřebujeme stromy (str. 40).

Hodnocení zkušeností

Při pozorování dětí během dne si všimněte následujícího:

- Nové slovní zásoby, kterou děti používají v konverzaci s vámi nebo s někým jiným. Používají děti nová přídavná jména nebo spojují slova novými způsoby k popisu pachů a chutí?
- Otázek, na které se děti ptají. Ukazují otázky, že děti přemýšlejí o zdrojích pachů a chutí? Žádají o povolení, než ochutnají něco nového?
- Náznaků, že zkušenost dětí jim pomohla vytvořit si nové myšlenky nebo vylepšit ty staré. Jsou ochotné, mají zájem nebo nadšení pro čichání a ochutnávání částí neznámých stromů? Vyhledávají nové venkovní vůně?

Klíčová vlastnost 3: Hra a objevování

Program EVVDRV zajišťuje příležitosti pro přírodně založenou hru a objevování venku i uvnitř.

Hra a objevování jsou přirozené spontánní činnosti, do kterých jsou zapojené všechny děti. Jsou nedílnou součástí pocitu pohody dítěte, základního způsobu učení, svojí podstatou motivují a uspokojují dítě. Hra a objevování podporují fyzický rozvoj, zklidňují a snižují stres a pomáhají obnovit pozornost. Zatímco přinášejí radost, má hra a objevování také obrovský potenciál pro rozvoj kreativity, pomáhá vytvářet porozumění jejich světu a usnadňuje učení

v mnoha oblastech. Hra a objevování v přírodě a s přírodními materiály uvnitř může pomoci poskytnout důležitou cestu k porozumění, soucítění a k péči.

Význam hry a objevování

Hra je primární činností dětí raného věku. Všude si děti hrají často a spontánně. Od počátku vzdělávání dětí raného věku se vědci, pedagogové a rodiče zaměřili na dětskou hru, chápou ji jako potencionální prostředek k učení. Dospělí poskytly dětem hračky, hřiště, hry, kostýmy a další materiály k rozvoji a podpoře jejich kreativity. Děti, stejně jako my všichni, nacházejí nejpřirozenější a nejzábavnější hru v činnostech, které si samy vybraly, ale baví je a učí se i z aktivit navržených a vybraných učiteli, rodinami a dokonce i staršími dětmi. Hra může být myšlena jako nahodilé vyskytnutí v navazujícím sledu událostí od volby dítěte k volbě dospělého. EVV se svými cíli a úkoly poskytuje takovéto činnosti v průběhu celého navazujícího sledu událostí.

EVV malých dětí je obzvláště vlivná, protože zahrnuje děti do světa přírody, který podle hypotézy Edwarda O. Wilsona, jsme zrozeni milovat. V průběhu tisíciletí poskytoval svět přírody dětem první, a často jediné, hračky. Ještě dnes lákají děti předměty na hraní a místa ze světa přírody. Zájem a zvědavost, kterou děti ukazují u rostlin, živočichů, vody, hornin a ostatních přírodních jevů jsou základem pro environmentální práci pedagogů. Děti v různých částech světa budou vnímat a učit se o odlišných jevech – o mlocích ve vlhkých lesnatých oblastech, o ještěrkách v teplých pouštích – ale všude může pedagog životního prostředí nabídnout cesty k potěšení, znalostem, porozumění, soucítění a pečování.

Zásada 3.1 – Využití přírodního prostředí a přírodních materiálů

Svět přírody poskytuje neomezený potenciál pro hru a činnosti objevování, které prospějí vývoji dítěte.

Co hledat:

- Hra a činnosti objevování jsou podloženy vhodnou teorií a výzkumem.
- Jsou poskytnuty příležitosti pro rozvoj hrubé a jemné motoriky.
- V programu jsou zahrnuty přiměřeně drsné a padací hry jako je válení sudů z kopce nebo honěná v přírodním prostředí, aby dětem pomohly stanovit pravidla

vhodného sociálního jednání, podpořily kardiovaskulární zdraví a potlačily tendence k obezitě v dětství.

- Potřeba bezpečí a odpovídající riziko jsou v rovnováze.
- Pevně nevymezené zkušenosti jsou navrhnuté do programu prostřednictvím různých činností, včetně výtvarného umění, hudby, kreativní divadelní činnosti a pohybu.
- Jsou poskytnuty příležitosti pro tvůrčí hru.
- Dětem jsou poskytnuty možnosti vybrat si typ hry, do které se zapojí.
- Využití přírodních materiálů v interiéru je doporučováno k doplnění venkovní hry a objevování.
- Recyklované materiály jsou poskytnuty pro hru a zkoumání.
- Čas a odborné vedení jsou poskytnuty na podporu ocenění a sdílení názorů k řádu a kráse přírody.
- Jsou doporučovány nezávislé hry a hry sociální.
- Jsou poskytnuty potřeby, materiály, řeč, nápady a emocionální podpora, které podporují objevování, a je povolen čas pro zkoumání.
- Děti mají na sobě vhodné boty, pokrývku hlavy, ostatní oblečení a ochranu proti slunečnímu záření.
- Jsou podporovány skupinové projekty a aktivity k rozvíjení zvědavosti, dovedností řešit problémy a k objevování mezi dětmi.

Venkovní prostředí pro objevování může být špinavé. Je důležité, aby děti měly oblečení pro objevování. Toto ocení mnohé rodiny, které nemohou snadno prát a měnit dětem věci.

Výhody venkovních her

V *Playing Outdoors: Spaces and Places, Risks and Challenges* (2007, pp. 37-38), britská badatelka Helen Tovey píše, „Celkově existují přesvědčivé důkazy o hodnotě venkovní hry v životě a učení malých dětí. Venkovní hra nabízí malým dětem:

- prostor a svobodu si vše vyzkoušet,
- prostředí, podle kterého může být jednáno, měněno, a které může být přetvářeno,
- dynamické, pokaždé měnící se prostředí, které vybízí ke zkoumání, zvědavosti a k údivu,
- vícesmyslové zážitky, zážitky skrz celé tělo,
- prostor spojovat materiály způsoby, které jsou náročné a problematické,
- příležitost spojovat v jejich učení bohatou souvislost pro zvědavost, údiv, tajemství a přemýšlení „co kdyby“,
- prostor řídit sociální svět lidí, přátelství a vyjednávat o nich, prožít nesouhlas a řešit konflikty mezi vrstevníky,
- příležitost pro hry vyvolávající závrať a hry škodolibé,
- potenciál pro dokonalé ovládnání, ochotu riskovat, a dovednosti být v bezpečí,
- širokou škálu pohybových možností, které jsou ústřední pro učení,
- zkušenosti s přírodním prostředím a pochopení svého vlastního místa v něm,
- možnosti učení ve všech oblastech kurikula. Některé učení může být uskutečněno pouze venku.“

Venkovní hraní pro kojence a batolata

Venkovní hraní poskytuje kojencům a batolatům příležitosti k učení, které nikde jinde nemohou dostat. Venkovní prostředí umožňuje dětem učit se novým dovednostem a zkoumat svět přírody. Děti milují být venku, ale centra pečující o děti potřebují vhodné plochy, na kterých si kojenci a batolata můžou venku často a bezpečně hrát.

Vzhledem k tomu, že na venkovních hřištích mohou nastat zranění, bezpečnost je pozorností. Tři základní pravidla bezpečnosti jsou tato:

- Poskytnout měkké rovné plochy s dobrou drenáží (odvodněním). Tráva je nejlepší pro batolení a plazení se, dřevěná mulč nebo gumové podložky fungují dobře pod zónami pádů.
- Odstranění možností zachycení.
- Poskytnout pozornou péči o předměty nebezpečné pro miminka, aby je nedala do pusy. Odstranit věci, které vyvolávají nebezpečí k udušení.

Další zřetele:

- Licenční zákony mohou požadovat, aby kojenci a batolata měli venkovní hřiště oddělené od starších dětí, ale pokud je to možné, navrhnout tyto prostory tak, aby se všechny děti mohly navzájem vidět.
- Zařízení by mělo být vývojově přiměřené pro kojence, batolata a pro kojence a batolata se zdravotním postižením.
- Ujistěte se, že dospělí – členové personálu a rodiče – chápou, že miminka jsou aktivní žáci, kteří vydrží žuchnutí a polití.
- Ujistěte se, že je k dispozici zdroj pití. Pod zdrojem pití by měla být protiskluzová plocha.
- Poskytnout dospělým a dětem vhodné zastínění (např. stromy, markýzy, slunečníky, přístřešky, vyskakovací stany, altány).
- Pro pohybující se batolata poskytnout venkovní prvky, které zahrnují mírně nerovné travnaté plochy, tunely, pohyblivé části, velmi nízké vyvýšené plošiny, napůl zahrabané pneumatiky, žebříky.
- Poskytnout vizuální a sluchové podněty pro kojence ve venkovním prostředí zařazením rámových konstrukcí, zrcadel, zvonkoher, gongů.
- Pro dospělé uvažujte o poskytnutí laviček, houpacích sítí, dek a polštářů a přenosných převlékáren.

Zásada 3.2 – Hry a role dospělých

Dospělí, včetně formálních i neformálních pedagogů, rodičů a pečovatелů, poskytují souvislý sled událostí a dozor, které maximalizují učení a rozvojové možnosti z her a objevování.

Co hledat:

- Je povolen čas pro zkoumání, průzkumy, kreativitu a objevování.
- Jsou poskytnuty materiály, řeč, nápady a emocionální podpora pro případné zkoumání.
- Jsou sdíleny a oceňovány pocity a znalosti o řádu a kráse přírody.
- Jsou vylepšovány materiální souvislosti dětských her zřejmým a viditelným způsobem – přidáváním rostlin, zajímavými akcemi, stavbami atd.
- Děti vymyšlené odpovědi nebo vykládání světa přírody - např., „Měsíc jde za mnou“ – jsou uznávány a brány na vědomí, a poezie, poznávací spojení, a nervové utváření, které tyto reakce představuje, jsou chápány.
- Bezpečnost dětí a pocit pohody je vždy primární záležitostí; jsou poskytovány rychlé zásahy k zajištění bezpečnosti, když jsou děti v ohrožení a alternativy pro bezpečné hry.
- Vývojově přiměřené zásady praktických postupů jsou aktivně dobře zvažovány a používány.
- Dospělí začleňují kulturní souvislosti a hodnoty do učebního prostředí.
- Dospělí poskytují kulturně významné materiály a lidské výtvořky k podpoře učení prostřednictvím hry a předměty vytvářející respekt k těmto zdrojům.

Běžné překážky, které brání venkovnímu objevování

- Některým čtvrtím a školním hřištím chybí přírodní prostory.
- Doprava do přírodních oblastí může být nákladná nebo obtížné ji zařídit.

- Rodiče a řídící pracovníci se mohou obávat o zdraví a bezpečnost dětí týkající se přímo přírody nebo z důvodu nebezpečí ve čtvrti.
- Některé léky mohou způsobit těžké alergické reakce na slunci, bodnutí hmyzem, atd.
- Děti s tělesným postižením možná nebudou schopny prozkoumávat samostatně. Je důležité mít přenosná měkká místa, jako jsou různé venkovní deky, podložky a klíny. Vozíky s velkými pneumatikami jedou dál na nerovném a měkkém povrchu, jako je písek nebo bláto.
- Děti se smyslovými poruchami se mohou stát přetížené díky přírodním prvkům, jako je jasné sluneční záření, vítr rozcuchávající vlasy a čechrající oblečení, vůně a styk pokožky s různými povrchy. Zpomalené tempo, opakované vystavování se co nejméně rušivému působení může posílit zvládací schopnosti dítěte.
- Představa, že rodiče nechtějí, aby se jejich děti zašpinily.

Přínosné a bezpečné procházky

Pedagogové se často zabývají udržení dětí venku pohromadě, aby byly v bezpečí, daleko od ulic, a aby zabránili jejich ztracení se. To vše jsou oprávněné obavy, a proto berte děti na známá venkovní místa často a stanovte jim hranice, budou je respektovat a budou mít bezpečné zážitky.

- První záležitostí je vybrat venkovní místo, které nabízí zajímavé příležitosti a objevování. U dítěte, jehož pozornost je zaměstnána, je málo pravděpodobné, že bude bloudit. Vězte, že když půjdete na široké prostranství, děti budou chtít běhat – a to je dobře! Možná budete chtít začít venkovní čas tím, že necháte děti proběhnout a pohybovat jako zvířata z určitého bodu (od stromu) do jiného bodu (pouliční lampa) nebo po obvodu vymezených hranic. Poté co měly děti dostatečně dlouhý čas k pohybu, shromážděte je a připomeňte jim jejich hranice: „Pamatujte si, že musíme zůstat mezi borovicemi a chodníkem.“ Při procházkách použijte „buddy“ systém (buddy – kamarád), a pokud je to možné, mějte dospělého vpředu a na konci skupinky dětí.

Role dospělého v podpoře venkovních her

Dobrá EVV by měly být všudypřítomné. Například, rodič a batole jdou po chodníku a dítě si všimne hromádky kamínků na příjezdové cestě. Rodič čeká a nechá dítě zkoumat, možná dodá několik nových slov. Dítě doběhne k lákavé cestě – někdo jde pro jistotu jako první – rodič znovu zastaví a vítá dítě zpět se slovy „Co jsi našel?“ Kontext je důležitý v rané EVV. Výchovné a vzdělávací materiály jsou všude k podnícení a obohacení zvědavosti. Role dospělého je role facilitátora (usnadňovatele), toho, kdo rozvíjí pocit úžasu v dětech.

Co je riziko bez rizika

Udržování bezpečnosti dětí je rozhodující pro práci, kterou děláme každou minutu, kdy jsme s dětmi. Musíme vždy zastavit situace, které by ohrozily pohodu dítěte, a předcházet jim. Ale když děláme zásahy v zastoupení bezpečnosti dětí, můžeme to udělat s porozuměním, že život má mnoho těžkých úkolů a rizik, a děti si zaslouží zkušenosti a nástroje, aby se samy naučily se s nimi vypořádat. Řčení „S málo riziky, málo odměny“ je více než pravdivé. Učení zahrnuje riziko. Vztahy zahrnují riziko. Cítit se schopný a sebevědomý ve světě vyžaduje splnění těžkých úkolů a práci je překonat.

„Když jsou děti zahrnuty do situace, o které si myslíme, že je příliš riskantní nebo nebezpečná, lepší než je zastavit, je nabídnout jim alternativy, které jim zajistí bezpečí při zachování příležitostí naplno rozvinout jejich potenciál. Tato práce vyžaduje, abychom věnovali pozornost náhledům dětí, užívaly ohleduplně naši sílu a jednali zodpovědně. Můžeme se postarat o to, že děti budou mít dětství, ve kterém cítí radost, zatímco jsou chráněny a podporovány rodiči a svými přáteli. Můžeme je podpořit v učení, toto odhodlání se vyplatí, a ony se stanou schopné dělat rozhodnutí, schopné zvažovat rizika, přispějí k pohodě druhých a sklídí plody svého úsilí.“ (Deb Curtis, „What’s the Risk of No Risk?“ Exchange Magazine, March/April 2010, p. 56)

Klíčová vlastnost 4: Rámcový program pro EVV

Malým dětem jsou poskytovány možnosti zkoumat své prostředí a rozvíjet znalosti a dovednosti. Prostřednictvím rámcového environmentálního vzdělávacího programu pedagogové záměrně podporují růst a vývoj v sociálně-emocionální, poznávací, tělesné a jazykové oblasti. Toto učení povede, až děti vyzrají do dospělosti, k environmentální gramotnosti.

Zásada 4.1 – Sociální a emocionální růst

Malé děti budují své znalosti sebe sama a druhých lidí v okolí skrz aktivní účast a zkušenost. Programy pro rané žáky poskytují malým dětem možnost účastnit se různých sociálních interakcí, včetně hry a zkoumání venkovního prostředí, které jim umožní růst jako přispívající členové své komunity.

Neformální programy EVV DRV

Plánování EVV je často navrhováno a prováděno vládními agenturami a neziskovými organizacemi jako jsou přírodní centra, zoologické zahrady, programy na navrácení volně žijících živočichů do přírody a ochránářské organizace. Mnoho z těchto skupin mají aktivní programy, které se zaměřují na mládež prostřednictvím vztahů se školami K-12. Práce se staršími dětmi se zásadně liší od práce s malými žáky; měli bychom se vyvarovat užití zjednodušené verze programů K-12.

Seznámením se s rámcovým vzdělávacím programem a s vývojově přiměřenými praktickými postupy mohou neformální pedagogové rozpoznat jedinečné vlastnosti žáků raného věku. Tato věková skupina přináší svěží bezprostřední nadšení pro interakci se světem přírody a závidějící energii a vášně pro hru a zkoumání. Úspěšní pedagogové přivádějí sebe do světa dětí raného věku, setkávají se se Zemí za jejich podmínek, vidí přírodu jejich očima a svou cestu si užívají.

Co hledat:

- Dětem jsou poskytovány příležitosti a zážitky k učení o sebepojetí a kontrole, aby děti:
  - měly důvěru ve své schopnosti a byly na ně hrdé; vyjadřovaly své pocity, potřeby a vhodně názory o druhých a životním prostředí,
  - čím dál více prokazovaly schopnost následovat pravidla a režim a používaly zodpovědně materiály,
  - rozvíjely pochopení, jak jejich jednání ovlivňuje druhé a životní prostředí,
  - začaly přijímat následky svých činů,

- cítily se pohodlně v neznámém okolí a při zážitcích, se kterými nebyly obeznámeny.
- Je podporován pocit sounáležitosti ke skupině tak, aby děti mohly:
  - vyjadřovat porozumění a respekt k rozdílům mezi lidmi týkající se etnické příslušnosti, pohlaví, věku, schopností a rodinných struktur,
  - respektovat práva a pocity druhých,
  - zapojit se do aktivit, které podporují pocit přispění, jako je vysetí semínek do zeleninového záhonku, recyklace papíru, nebo zhasínání světel při odchodu z místnosti,
  - rozvíjet pocit propojenosti prostřednictvím zkoumání přírodních materiálů, hmatového zkoumání, péče o rostliny nebo zvířata, atd.,
  - rozvíjet dovednosti spolupracovat s druhými při hře a poznávání přírody,
  - prokázat rozvíjející se pocit respektu k přírodě, životnímu prostředí a k jeho složkám,
  - vyjádřit rostoucí uznání a spřízněnost s přírodou,
  - čím dál více si společně hrát a spolupracovat s druhými.

Zásada 4.2 – Zvídavost a dotazování se

Malé děti se učí o svém prostředí různými způsoby. Hodně z tohoto učení probíhá prostřednictvím přímých zkušeností, průzkumu a objevování. Výukové programy poskytují dětem možnosti rozvíjet zvídavost, pokládat své vlastní otázky a začít rozvíjet uvažování a dovednosti při řešení problémů.

Sociálně-emocionální rozvoj

Sociálně-emocionální rozvoj se týká sociálních kompetencí, jako je empatie, komunikace a spolupráce, stejně tak i intrapersonálních procesů, jako je poznávání emocí, zvládání emocí a ovládání emocí a chování, aby odpovídaly požadavkům kontextu. O těchto vývojových oblastech je často diskutováno společně, protože jsou vzájemně propojeny, například, je nezbytné přesně chápat emoční stav druhého, abych cítil empatii a choval se

sociálně pozitivním způsobem. Kromě toho, rozvoj pozitivních emocionálních dispozic poskytuje základ dobrého duševního zdraví.

Co hledat:

- Iniciativa a zvědavost jsou podporovány, proto děti můžou:
  - zkoumat celé spektrum přírodních materiálů svými smysly,
  - rozhodnout se zúčastnit environmentálních průzkumů, kterých je čím dál více,
  - přistupovat k environmentálnímu zkoumání se zvýšenou flexibilitou, představivostí a vynalézavostí,
  - zažívat překvapení a radost skrz environmentální průzkumy,
  - rozvíjet zvědavost o příčině a následku, životním cyklu a odůvodnění.
- Je podporováno dotazování dětí, proto děti mohou:
  - pokládat otázky o environmentálních složkách a jevech,
  - zjišťovat odpovědi na otázky skrz aktivní vyšetřování a užitím doporučení nebo obrázkových knih,
  - dokumentovat prostřednictvím kreslení nebo psaní nebo hovořit o tom, co jsme se dozvěděli díky environmentálnímu vyšetřování a zkoumání.
- Dětem jsou poskytovány příležitosti k procvičování uvažování a řešení problémů, takže děti mohou:
  - používat přírodní materiály k zapamatování vzorů a k třídění, porovnávání tvaru, velikosti a barvy,
  - prokazovat větší schopnost předvídat možné výsledky jako výsledek environmentálních průzkumů,
  - hledat více než jedno řešení na otázku, úkol nebo problém související s přírodou nebo prostředím kolem nich,
  - zkoušet alternativní metody k vyřešení problému, ale požádat o pomoc ze zdroje, od dospělého nebo dítěte v případě potřeby,

- použít pozorování pro předpovídání a formulování teorií o životním prostředí.

Objevování rozmanitosti v životním prostředí (výňatek z Environmental Experiences for Early Childhood - Project Learning Tree, 2010, p. 20): Aktivita 1: Tvar věcí

Nejlepší zkušenost – tvarová procházka

Materiály: značené tvary vystřižené z papíru (s menšími dětmi používáme kruhy, čtverce a trojúhelníky, se staršími dětmi přidáme srdíčka, ovály a hvězdičky), děrovačka, příze.

Před aktivitou udělej „tvarový náhrdelník“ vystřižením tvarů ze čtvrtky. Na každý tvar natiskni název a do každého tvaru udělej díru.

Postupně zvedni každý tvar a požádej děti, aby ho poznaly.

Zeptej se „Vidíte něco v naší třídě, co má tento tvar?“

Dejte každému dítěti jeden z každého tvaru a ukažte jak je navléci na přízi a udělat náhrdelník nebo náramek. Také můžete zvážit, zda nezačít pouze s jedním tvarem a další tvary přidat časem.

Udělejte si krátkou procházku ven a hledejte tvary. Když uvidíte předmět, který vypadá jako jeden z tvarů dětí, zvedněte příslušný výstřížek a řekněte, „Našel jsem něco ve tvaru ____.“ Povzbudte děti, aby hledaly příslušný tvar v přírodě. Opakujte s ostatními tvary. Povzbuzujte děti, aby hledaly tvary samy a řekly „Našel jsem něco ve tvaru ____.“ S velmi malými dětmi přidejte k popisu barvy (např. „Našel jsem něco, co je žluté a má to tvar ____.“

Až se vrátíte do třídy, zvedněte postupně každý vystřižený tvar a zeptejte se: „Co jste venku viděly ve tvaru ____ ? Co jste viděly nejvíce? Které tvary jsou vaše oblíbené?“

Používání smyslů

Paní učitelka v mateřské škole chtěla zdůraznit životní prostředí tím, že nechávala děti používat své smysly, aby lépe poznaly své okolí. Chtěla se zaměřit na odlišné povrchy v přírodě, jako je kůra stromů, okvětní plátky a kameny. Učitelka také cítila, že je důležité nechat děti pozorně sledovat barvu, tvary, opakování, pohyb a rovnováhu v životním prostředí. Děti začali svou venkovní vycházku soustředěním se na dotyk a pohled při zkoumání svého okolí. Děti se dotýkaly kůry stromů, kamenů, listů, květin, půdy a větviček

pozorující, jak jsou si podobné v barvě, povrchu a tvaru. Jedno z dětí vidělo pavučinu a chtělo se jí dotknout. Učitelka vysvětlila, že dotknutí pavučiny by způsobilo její prtržení, neboť je velmi jemná. Třída pozorně sledovala složitou vlastnost pavučiny, ale nechala ji nedotknutou. Zpátky ve třídě si děti připomněly výlet, studovaly fotografie pořízené po cestě a naplánovaly další výlet.

Elementary Globe (Elementární svět)

Příručka pro učitele (Hatheway, B, Gallagher, S. and Henderson, S., University Corporation for Atmospheric Research, 2006) navržená, aby doprovázela program Elementary Globe, obsahuje seznam dovedností, které mladí studenti potřebují, aby porozuměly vědeckým procesům. Učitelé jsou povzbuzováni, aby používaly se svými studenty termíny uvedené v seznamu dovedností a poukazovali na to, že studenti používají stejné postupy, jako používají vědci.

Dovednosti uvedené v seznamu: pozorování, dotazování, určování pořadí, vzorkování, počítání, měření, porovnávání, klasifikace, definování, komunikování, předpokládání - hypotézy, předvídání, vyvozování, zaznamenávání a podávání zpráv. Ne všechny tyto dovednosti budou zahrnuty v aktivitách pro děti raného věku, ale mnoho z nich bude.

Zásada 4.3 – Rozvoj environmentálních znalostí

Když děti zkoumají své prostředí, začínají rozvíjet porozumění, jak svět funguje. Výukové programy poskytují dětem příležitosti pro rozvoj znalostí týkajících se environmentálních a sociálních systémů včetně místa, kde žijí.

Co hledat:

- Dětem jsou poskytnuty možnosti pozorovat a rozumět systémům Země, proto děti mohou:
  - pozorovat a diskutovat o změnách v prostředí včetně počasí a sezónních změn,
  - zkoumat vlastnosti hornin, půdy a vody,
  - vyjadřovat řečí, pohybem a v umění své pozorování slunce, měsíce, hvězd a mraků,

- učit se a chápat důležitost přírodních zdrojů, a že prostředí poskytuje uspokojování potřeb lidí,
- všimnout a popsat změny v místním prostředí, jako je eroze a vodní tok.
- Jsou poskytovány příležitosti k pozorování a porozumění životního prostředí, takže děti mohou:
  - pochopit, že zvířata potřebují stejné věci z životního prostředí jako my,
  - zkoumat podstatu života prostřednictvím interakcí s různými rostlinami, živočichy a houbami,
  - rozpoznat rozdíly mezi živými a neživými věcmi,
  - všímat změn v živých organismech během času,
  - rozumět, že zvířata a rostliny mají životní cykly,
  - všímat si a pokládat otázky týkající se podobností, rozdílů a kategorií rostlin a živočichů, stejně tak vzhledu, chování a místa výskytu,
  - všímat si a klást otázky týkající se růstu a změn v rostlinách a živočiších, jako jsou změny na zahradě, životní cyklus živočichů ve třídě, nebo housenka měnící se v motýla.
- Jsou poskytovány interakce s jednotlivci, skupinami a kulturou, takže děti mohou:
  - uvědomit si podobnosti a rozdíly v rysech a vlastnostech mezi lidmi,
  - ocenit vlastní kulturu a kulturu jiných,
  - být si vědomy své role ve skupině (ve třídě, v rodině),
  - přispívat do diskuzí o věcech, které každý potřebuje (potraviny, voda, přístřeší a oblečení) a ukazovat uvědomění si, že lidé pracují, aby poskytly věci, které jiní potřebují,
  - účastnit se rozhodování týkající se trávení času v přírodě, péče o živočichy a rostliny ve třídě a používání přírodních zdrojů ve třídě.

- Je zahrnut důraz na rozvoj citu k místu, takže děti mohou:
  - mít povědomí o charakteristikách místa, kde žijí a o jiných místech,
  - všimnout si, jak předměty prostorově souvisí navzájem (např. blízko nebo daleko),
  - rozpoznat umístění a směr,
  - nahlížet do atlasu s pomocí dospělého a dozvědět se umístění svého města a čtvrti,
  - rozvíjet počáteční pochopení map jako zobrazení skutečných míst,
  - dozvědět se, jak se časem mění věci, lidé a místa,
  - předpovídat, jak dnešní události nebo události z nedávné minulosti ovlivní blízkou budoucnost, např. spojení silného deště s výskytem kaluží,
  - používat kameny, hlínu, přírodní materiály nebo jiné položky k obnovení vzhledu životního prostředí,
  - vytvářet jednoduché mapy nebo ilustrace domova, třídy, školy nebo čtvrti.

Jak funguje mraveniště

Výňatek z aktivity „Ants on Parade” z programu the Growing Up Wild (Council for Environmental Education, 2010).

Zahřátí: Začněte dotazováním dětí, zda už někdy viděly mravence. Jak jste věděly, že to je mravenec? Jak vypadal? Co dělal? Kde byl? Nakreslete mravence na základě popisu dětí a zaznamenejte informace, které poskytly.

Řekněte dětem, že budou vědci a budou zkoumat mravence.

Postup: Ukažte dětem sbírku potravy. Která potrava by mravencům chutnala nejvíce? Co si myslíme, že se stane, je naše hypotéza. Vyzkoušejme naši hypotézu. Umístěte dětmi vybranou potravu na papírové talířky.

Veźměte děti ven na „mravenčí lov“. Hledejte mraveniště nebo mravence volně se toulající na chodníku, pod kameny atd.

Když najdete mravence nebo mraveniště, umístěte blízko talířky. Dejte mravencům čas, aby našli potravu. Toto je náš test. Zatímco děti čekají, povzbudte je, aby pozorovaly mravence a jejich chování. Jak vypadá tělo mravence? Jak se změnilo chování mravenců, když objevili potravu? Spočítejte mravence na každé potravě. K zaznamenání výsledků udělejte značku vedle názvu každé potraviny na list papíru. Toto jsou naše data.

Povzbudte děti, aby sdílely své myšlenky a pozorování týkající se mravenců. Diskutujte, kterou potravu mravenci jedli. Zakreslete výsledky do grafu. Byla naše hypotéza správná? Která potrava, na základě grafu, mravencům nejvíce chutnala? Toto je náš závěr. (Někdy testy nedají čisté výsledky. Opravdoví vědci testují své hypotézy vícekrát, a pokud výsledky nejsou čisté, vylepšují testovací postupy.)

Přečtěte článek, který realisticky popisuje přírodopis mravenců. Jak se vaše venkovní pozorování shoduje s informacemi nalezenými v knihách?

Zásada 4.4 – Dovednosti pro porozumění životnímu prostředí

Malé děti čím dál více rozvíjejí schopnost zkoumat, analyzovat a reagovat na environmentální změny, situace a problémy. Výukové programy poskytují dětem příležitosti prožít různé environmentální situace a povzbuzují je, aby zkoumaly témata podle vlastního výběru. Tato zkoumání, pokud jsou vhodná, mohou vést k rozvoji strategií jednání.

Pěstování tance a „tří sester“

Pohyb a hudba jsou mocné nástroje při práci s malými dětmi. Pedagogové mohou podporovat bohaté učení a porozumění přírodnímu prostředí a kulturám prostřednictvím tradiční hudby a tance.

Například, skupina malých dětí chtěla pěstovat nějakou zeleninu v zemině podél plotu. Pedagog podpořil jejich zájem nabídkou možnosti vypěstovat „tři sestry“, což je tradice mezi mnoha rodilými Američany. Děti se při výsevu kukuřice zúčastnily tance, který propojuje základní principy pěstování, kulturní respekt k divoké přírodě a prvky vzájemné provázanosti. Kvůli možnosti pohybu a hudbě opakovaly tanec a oslavu zahrady během celé sklizně.

„Tři sestry“ se skládají z kukuřice, fazolí a tykve. Tyto rostliny, když jsou pěstovány společně, se podporují a vyživují navzájem a poskytují mnohem efektivnější způsob pěstování těchto plodin, než kdyby byly pěstovány odděleně. Kukuřice vysetá několik týdnů před

výsevem fazolí a tykve se stává oporou, po které se pne při růstu fazole. Široké listy nízko rostoucí tykve zabraňují růstu plevelu kolem rostlin a pomáhají udržovat vlhkost v půdě. Fazole upravují dusík v půdě, což prospívá všem třem rostlinám.

Co hledat:

- Dětem jsou poskytovány příležitosti k pozorování, zkoumání a analyzování, takže mohou:
  - používat své smysly k pozorování životního prostředí a všimnout si změn,
  - diskutovat o změnách a provádět srovnávání,
  - rozumět sledu událostí,
  - spojovat nové nápady s předešlými zkušenostmi,
  - klást otázky týkající se situace nebo problémů životního prostředí,
  - vyhledávat s pomocí dospělého zdroje, které jim pomůžou dozvědět se více o tématu jejich environmentálního zkoumání.
- Jsou poskytovány příležitosti, které dětem pomáhají rozvíjet schopnosti shromažďovat, popisovat a zaznamenávat informace pro jejich zkoumání, takže děti mohou:
  - dělat s podporou dospělých rozhodnutí o tom, jak získat informace pro své zkoumání,
  - získávat nejrůznější informace pomocí nástrojů, jako jsou pinzety, zavařovací sklenice, fotoaparáty, papíry a výkresy,
  - prokazovat zvýšenou schopnost získávat informace a zaznamenávat rozdíly v průběhu času,
  - dělat předpovědi a vyvozovat závěry na základě informací získaných z environmentálního zkoumání,
  - hovořit o svých výsledcích environmentálního zkoumání (s podporou dospělých) a sdílet informace s vrstevníky.

- Je poskytnuta struktura a možnost pomoci dětem pracovat s flexibilitou, kreativitou a otevřeností, takže děti mohou:
  - vyjadřovat své myšlenky různými způsoby – pohybem, jazykem, grafikou, atd.,
  - vykazovat zvyšující se sebevědomí a pohodlí při používání slovní zásoby, při sdílení požadavků a při přijímání nových myšlenek a zpětné vazby od druhých o svém environmentálním zkoumání,
  - diskutovat o různých náhledech s vrstevníky a s dospělými,
  - uznávat rozdíly v názorech,
  - dělat plán akce adresovaný environmentální situaci nebo problému, pokud je to vhodné pro jejich vývojovou úroveň.

Cit pro místo

Co pro Tebe znamená „domov“? Děti potřebují mít pocit sounáležitosti ve svém světě. Tento pocit sounáležitosti má první kořeny v rámci úzkých vztahů a rodiny, ale vztahuje se i na vědomí místa ve světě, když děti rozvíjejí intimní spojení s přírodním a člověkem vytvořeným životním prostředím. Když děti milují místo, chtějí se o něm něco dozvědět a chránit ho. Tato láska se může zvětšovat, jak děti rostou, až do nalezení citu pro místo v rámci celé planety Země.

Pro děti v USA má „domov“ mnoho různých podob: ve městě, na venkově, na předměstí, v poušti, v pralese, v prérii (severoamerická step), v horách, mokřadech nebo u moře. Pedagogové v různých regionech mohou podporovat u dětí rozvoj citu k místu tím, že přenášejí jejich bioregion do třídy a do programu a také tím, že umožňují co nejvíce kontaktu s místní přírodou mimo třídu, na školním hřišti, i mimo něj.

V některých místech je toto jednodušší než v jiných. Programy s přírodními, venkovními hracími prostory nebo s přístupem k nedaleké přírodní oblasti shledají toto poměrně snadné, zatímco programy s omezenými okolními přírodními prostory mohou mít potíže poskytnout dostatečné zkušenosti s přírodou.

Učitelka v centru Seattlu vymyslela se svými dětmi „pedagogiku pro ekologii“ v nichž opakovaně navštěvují stejné místo v sousedství, všímají si změn, jsou citliví k problémům a učí se historii. Děti začínají místo milovat, protože ho dobře znají (Pelo, 2009).

Programy ve čtvrtích, které nejsou bezpečné, budou potřebovat velké množství kreativity při hledání způsobů, jak přivést přírodu k dětem a děti k přírodě. Do třídy mohou být přineseny přírodní materiály – listy, semena k přebírání a třídění, kontejner s červy ke kompostování potravinového odpadu a studování životního cyklu nebo zahrádky v kontejnerech/nádobách mohou poskytnout dětem přímé zkušenosti s přírodou. Dětská literatura poskytuje dětem další příležitost dozvědět se o přírodě a mít z ní zkušenost.

Projekt Reggio Emilia „Město v dešti“ je dobrým příkladem, jak děti předškolního věku zkoumaly v městském prostředí, jak se město a lidé změnili, když pršelo (Edwards, Gandini, and Foreman, 1998). Je také užitečné přemýšlet o tom, jak jsou lidé součástí přírody a jak jsme vzájemně propojeni se svým prostředím: my všichni dýcháme vzduch, pijeme vodu, jíme potravu a využíváme slunečního světla a stínů. Pedagogové mohou využít těchto univerzálních lidských zkušeností k podpoře dětí, když si vytvářejí spojení a hledají svůj cit pro místo ve světě.

Zásada 4.5 – Osobní smysl pro zodpovědnost a péči

Když malé děti rozvíjejí empatii a zvyšující se samostatnost, prokazují smysl osobní zodpovědnosti k druhým a svému prostředí. Výukové programy vytvářejí environmentálně zodpovědné jednání a poskytují dětem možnosti dělat rozhodnutí o svých vlastních aktivitách.

Pozorování a zkušenosti

Po dešti vezměte děti ven, aby zažily prostředí. Nechte děti hovořit o tom, jak je co cítit, jak co vypadá. Požádejte je, aby udělaly hypotézu, kam odešel déšť a poslouvejte jejich odpovědi. Požádejte je, aby hledaly dešťové kapky na listu nebo čepeli trávy a všimly si, které povrchy kapky nemají. Když děti pokračují ve zjišťování, poskytněte jim hrníčky s vodou a kapátko do očí, aby si znovu mohly vytvořit dešťové kapky padající na různé povrchy a objevovaly, co se přirozeně děje v přírodě, když prší. Dívejte se, jak rozvíjejí pocit úžasu.

Co hledat:

- Dětem jsou poskytovány příležitosti k pozitivním interakcím s přírodou, takže děti mohou:

- vyjadřovat otevřenost ke zkušenostem ve venkovním prostředí,
  - dávat podněty ke zkoumání přírodních jevů,
  - ukazovat respekt k přírodě,
  - prokazovat hrdost při péči o živou přírodu,
  - zkoumat a chápat své osobní místo v přírodním světě,
  - zapojit se do smysluplných rozhovorů odrážejících zkušenosti s přírodou a prostředím,
  - mluvit o svých pocitech z místa a z místního prostředí,
  - rozpoznat, kdy mají vliv na ostatní a na prostředí,
  - ukázat touhu učit se o přírodě,
  - ukázat porozumění příčinám různých přírodních jevů.
- Jsou poskytovány možnosti účastnit se sociálních interakcí a učit se příslušným sociálním rolím, proto děti mohou:
    - sdílet zkušenosti s přírodou prostřednictvím komunikace a oslav s ostatními,
    - ukázat pochopení, jak jednotlivci spolupracují na dosažení cílů skupiny,
    - ukázat počáteční porozumění, jak lidská činnost může změnit prostředí,
    - mluvit o tom, jak lidé mohou chránit nebo poškodit životní prostředí,
    - přijmout vlastní rozhodnutí o účasti ve snahách o ochranu životního prostředí, jako je nerozhazování odpadků, sběr odpadků, ukládání papírů k recyklaci,
    - účastnit se skupinového rozhodování o environmentálních akcích ve třídě, jako je používání vody, zhasínání světel když nejsou potřeba, recyklace,
    - ukázat počáteční chápání, co lidé potřebují dělat, aby mohli pracovat a žít spolu ve skupinách,
    - uznat, že jiní mají dopad na přírodu.

Povzbuzování k pozorování

Malé děti vyžadují v průběhu času dostatek příležitostí k pozorování svého prostředí a k rozeznávání změn. Děti začnou hovořit o svých pozorováních s pedagogy a s vrstevníky a s podporou dospělých rozvíjejí slovní zásobu k vyjádření svých myšlenek. Mohou klást otázky, které jim pomůžou připravit si další zkoumání environmentální situace. Pedagogové podpoří děti v diskuzích o přírodních procesech a pomůžou dětem vybudovat si základy toho, co je „normální“ nebo „typické“.

Například, na hřišti dítě zpozoruje, že jeden ze stromů je ještě stále bez listů, i přestože je léto. Dítě se ptá na zdraví stromu. S podporou pedagoga může dítě udělat další pozorování, hovořit o tom, co je normální a jak je toto odlišné, zkoumat typy stromů a roli stromu v životním prostředí, i když strom už nežije. Dítě může také naplánovat náhradu, odstranění nebo oslavu stromu se svými vrstevníky.

Zásada 4.6 – Fyzické zdraví a rozvoj

Malé děti se spojují se světem skrz své tělo, rozvojem motoriky a zdravotními návyky. Výukové programy poskytují malým dětem širokou paletu fyzicky podnětných zkušeností, včetně příležitostí k běhání, skákání a lezení v přírodním prostředí. Výukové programy také poskytují malým dětem příležitosti k objevování způsobů, kterými mohou vylepšit své vlastní zdraví.

Co hledat:

- Dětem jsou poskytovány různé příležitosti k rozvoji jemné motoriky, jako jsou:
  - používání nástrojů a hraček ke zkoumání přírodního prostředí (např. zvětšovací sklo, lopatka, sítko, síťky a pinzety),
  - umělecky vyjadřující zkušenosti v přírodě (např. otisky stromů a listů, tkaní přes větve stromu, malování na malířském stojanu) pro rozvoj koordinace ruky a oka,
  - zlepšování prostorové vnímavosti prostřednictvím vhodných aktivit,
  - zkoumání textur a manipulace s materiály v přirozeném prostředí,
  - stavění dvou a tří dimenzionálních staveb ve venkovním prostředí,

- účast na senzorickém zkoumání prostředí, zejména prostřednictvím interakcí s vodou, půdou a rostlinami.
- Dětem jsou poskytovány různé příležitosti pro rozvoj hrubé motoriky, jako je:
  - vyjadřování zvuků přírody skrz pohyb a tanec (např. vítr, déšť, opad listů, zvířata),
  - používání zahradnického nářadí pro posilování a zlepšování koordinace,
  - zapojení se do her a venkovních aktivit, které zlepšují fyzickou kondici, rovnováhu a koordinaci,
  - manipulace a kombinování přírodních materiálů s materiály vyrobenými k vylepšení hry.
- Životní prostředí je využíváno k podpoře zdraví dětí a k podpoře fyzické zdatnosti, takže děti mohou:
  - chápat, že všichni živočichové, včetně lidí, potřebují vzduch, vodu, prostor a potravu k žití,
  - uvědomit si, že výživné potraviny nám dávají energii a pomáhají lidem růst,
  - rozpoznat zdravé a nezdravé potraviny a jsou ochotny zkoušet nové zdravé potraviny,
  - účastnit se pěstování zeleniny,
  - vykazovat zlepšující se rovnováhu a sílu v aktivitách jako je chůze, běh, lezení po nerovných plochách, jako jsou kopce, stezky, sníženiny (prohlubně), kmeny stromů,
  - uvědomit si, že naše těla potřebují odpovídající odpočinek a spánek pro získání další energie a pro zdravý růst,
  - vybrat si nové podněcující fyzické aktivity v přírodním prostředí,
  - být schopny dodržovat základní pravidla bezpečnosti a ochrany zdraví, zejména při hrách a zkoumání venkovního prostředí.

Příklady aktivit v ekologické třídě

- Nádoby s žížalami pro kompostování potravinových zbytků.
- Venkovní plocha pro kompostování přírodních materiálů (listy, zahradní odpad apod.).
- Opakovaně použitelné nádobí a látkové ubrousky.
- Koše na třídění odpadu ve třídě – snadno označené nádoby se slovy a obrázky poskytují gramotní zkušenost při třídění odpadu.
- Maluj přímo na stojanech.
- Pro umělecké projekty poskytni recyklovaný materiál.
- Zhasni světla, když opouštíš místnost, abys šetřil energii.
- Zavírej kohoutky, když nepoužíváš vodu, abys jí šetřil.
- Příklady materiálů, které dlouho vydrží, jako jsou látkové sáčky a prázdné krabičky od zdravých potravin.

Stavba žížalího domku

Žížalí kontejner poskytuje vzduch, odvodnění a prostor pro žížaly a kompostový materiál. Začněte s vhodným kontejnerem; přidejte speciální červené žížaly (ne všechny se totiž ke kompostování hodí), roztrhané noviny nebo použitý kopírovací papír, půdu, vlhkost a potraviny. Potraviny by měly obsahovat zbytky ovoce a zeleniny. (Maso, mléčné výrobky a chléb moc dobře nefungují.) Kontejner s žížalami nebude zapáchat a poskytne kompost pro rostliny a žížaly pro krmení domácích zvířat, ptáků, nebo pouze pro zkoumání.

Integrace environmentálního vzdělávání do matematiky a hudební výchovy

U dětí primárního věku může být využita jednoduchá aritmetika, když počítají květy na rostlinách, odhadují počet stromů v zalesněné oblasti nebo množství ovoce vyprodukovaného sadem jabloní. Shromažďování dat měřením, počítáním nebo prováděním experimentů pomůže dětem získat dovednosti ve statické analýze. Tato cvičení mohou být jednoduchá: Například, děti mohou počítat různé ptáky, kteří přilétají do krmítka. Tyto údaje

mohou být použity k vytvoření sloupcového grafu nebo piktogramu, který znázorňuje ptačí druhy a počet ptáků v krmítku.

Používání zvuků přírody, jako jsou nárazy vln na pobřeží, ťukání datla, ptačí zpěv nebo vítr šustící listy stromů, pomůže dětem vidět hudbu jako něco širšího než hudba vytvořená lidmi s hudebními nástroji. Nechte děti použít přírodniny, jako jsou kameny, klacíky, písek nebo tobolky k vytváření různých hudebních zvuků. Mohou kombinovat zvuky k vytvoření koncertu. Různé orchestrální nástroje napodobují zvuky přírody, např. flétna = pták, harfa = tekoucí voda, marakas = voda narážející na skálu, atd. Děti mohou experimentovat, aby zjistily, které nástroje napodobují zvuky v přírodě nebo mohou vytvářet nové nástroje napodobující oceán, ptačí zpěv nebo zvuky dvorku.

Rozvoj motoriky

Motorické dovednosti jsou definovány jako nepřetržitá řada účelných pohybů. Jemná motorika, jako je úchop a koordinace ruky a oka, se týká malých svalů, dovednosti hrubé motoriky, jako je skákání, udržování rovnováhy, chůze, házení a chytání, se týkají velkých svalů. Fyzický rozvoj je klíčovou oblastí raného dětství a má zásadní význam pro učení, neboť fyzický pohyb usnadňuje vizuálně-prostorové vnímání a kódování informací.

Pohyb a motorické dovednosti

Vyňato z *Environmental Experiences for Early Childhood* (Project Learning Tree, 2010, p. 22):

Aktivita 1: Tanec s listy

Materiál: Listy z okolních stromů (zalaminátované pro delší životnost) nebo příklady tvarů listů nalezených na webových stránkách: www.plt.org; nahrávka 1 na CD z projektu Learning Tree's *Environmental Experiences for Early Childhood*.

Zvedněte tvar listu. Zeptejte se: „Jak byste mohly využít Vaše tělo k vytvoření tohoto tvaru? Dokázaly byste udělat tento tvar celým vaším tělem? Vašimi prsty? Zatímco sedíte? Zatímco stojíte?“ Opakujte tento postup s ostatními tvary listů.

Požádejte děti, aby rozprostřely listy kolem hrací plochy a stouply si mezi ně. Řekněte dětem, že budou poslouchat hudbu a pohybovat podle ní. Pust'te z CD nahrávku 1. Když hudba začne, povzbud'te děti, aby se pohybovaly podle rytmu hudby nebo vyzvete děti, aby se

pohybovaly kolem plochy jako zvířátka (např. běhaly jako veverka, létaly jako červenka nebo chodily jako mravenec). Když na konci každé části přestane hudba hrát, pozastavte CD. Každé dítě by mělo najít tvar listu, na který si stoupne a vytvořit tento tvar svým tělem. Opakujte tento postup u každé hudební části nahrávky 1.

Klíčová charakteristika 5: Místa a prostory

Environmentální vzdělávací programy dětí raného věku stanovují místa a prostory, uvnitř i venku, které jsou bezpečné, lákavé, pohodlné a podporují učení a rozvoj ve všech vzdělávacích oblastech.

„Krása a překvapení by měly být základem každého dětského prostředí – každý směr, kterým se dítě dívá, by měl být vyplněn materiály a strukturami, které podněcují zvědavost a radost.“ — Rusty Keeler’s Natural Playscapes: Creating Outdoor Play Environments for the Soul (Exchange Press, 2008, p. 51).

Zásada 5.1 – Prostory a místa k podpoře rozvoje

Vnitřní a venkovní místa a prostory poskytují příležitosti pro rozvoj v oblasti sociálního, emocionálního, fyzického a kognitivního vývoje.

Co hledat:

- Jsou dostupné přírodní komponenty k lezení, udržování rovnováhy, prolézání, vyskakování a seskakování, zdvihání a pohybování jinými speciálními způsoby.
- Jsou poskytnuty vývojově přiměřené pomůcky či nástroje k pozorování, manipulaci, sbírání a stavění.
- Do prostředí dítěte jsou zahrnuty různé smyslové zážitky – povrchy, zvuky, chutě, vůně a vzhledy.
- Předměty na podporu jazykových dovedností, matematických dovedností, uměleckého a kreativního vyjádření jsou snadno dostupné.
- Pomůcky k vytváření výrobků z přírody – např. stavební nástroje vhodné pro děti (pily, kladívko, hřebíky) jsou poskytovány pod pečlivou kontrolou.

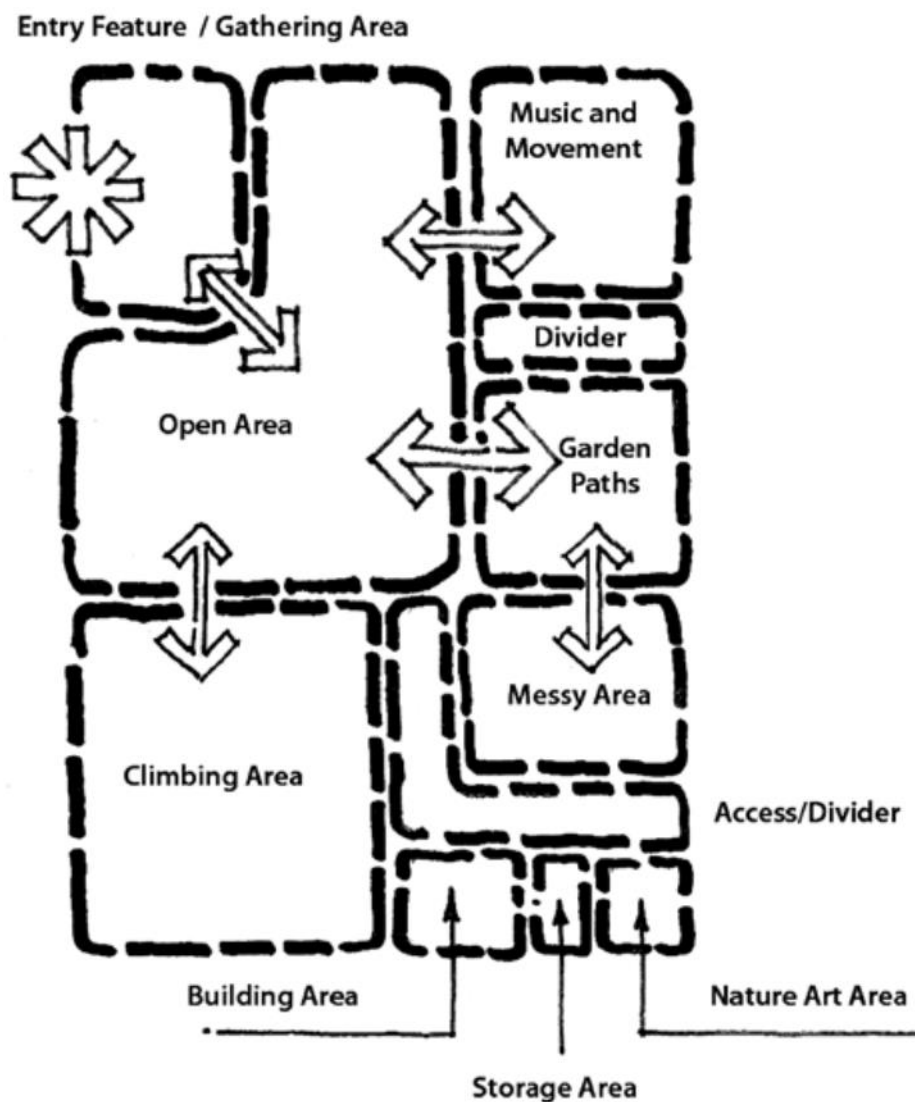

- Změny v ročních obdobích a počasí dne jsou pečlivě zvažovány, aby bylo zajištěno pohodlí dítěte a bezpečnost.
- Materiální prostředí je pestré a zahrnuje spektrum možností – dostatek stínu, slunečné prostory, větrolamy, otevřené prostory, malé skryše nebo boudy, plochy na shromažďování, plochy pro stavění a plochy pro umění, hudbu a pohyb.
- Využívané materiální prostory a s nimi spojené programy podporují úctu k přírodě a živému světu.
- Jsou zahrnuty „sdílené prostory“, kde se děti setkávají, aby si obstaraly nástroje, potřeby, podívaly se na nástěnku, atd.
- Prostor je rozdělen do jasně vymezených oblastí pro různé druhy činností, zajišťuje, aby jedna aktivita nezasahovala do jiné.
- Prostor není vzhledově ohromující nebo přespříliš stimulující. Je k dispozici dostatek místa pro rozjímání a klidný osobní čas.

Venkovní prostory

Děti potřebují řád, zejména děti, které jsou vizuálně-prostoroví myslitelé a děti, které mají problémy ve smyslovém vnímání. Rozdělení venkovního prostoru na oddělené části může poskytnout klidné a hlučnější plochy, rušné a pomalé oblasti, nebo zaplněné nebo prostorné plochy. Poskytnutím oblastí s jasně definovanou aktivitou dostávají děti příležitost rozhodovat se a plánovat podle svého. Tyto oddělené plochy snižují konflikty mezi dětmi a zvyšují schopnost dítěte soustředit se na vzdělávací aktivity. Například, jeden způsob, jak zvýšit účast dětí, které by mohly být nejisté ve venkovním prostředí, je, nechat je s sebou přinést hračky, které by mohly být zahrnuty do hracích aktivit.

Tento diagram ukazuje jen jeden příklad venkovního prostoru, který byl rozdělen do částí/ploch. Každý plán by měl být upraven tak, aby se do něj vešly jedinečné vlastnosti každého prostoru.

Živá zvířata ve třídě

Jedním z nejlepších způsobů jak děti seznámit s environmentální výchovou a vzděláváním je skrz zvířata. Malé děti mají přirozený blízký vztah ke zvířatům a velmi brzy mohou být učeny, aby vůči nim byly něžné a rozuměly jejich potřebám. Smysluplné aktivity, které zahrnují děti jako přírodovědce a pečovatele, mohou vštípit hodnoty humánního zacházení se zvířaty.

Mezi vhodné aktivity ve vnitřním prostředí patří vlastnění akvária (pro ryby, žáby nebo šneky), pozorování ptáků v krmítku, péče o mravenčí farmu, chovat určitá zvířata jako

domácí mazlíčky. Při výběru domácího mazlíčka vezměte v potaz místní předpisy, zařízení nebo dostupné stanoviště, náklady na péči, manipulační možnosti, kulturní normy a bezpečnost. Použijte více než klece k vytvoření skutečného biotopu nebo domovu pro vaše třídní domácí mazlíčky. Vyvarujte se uvolňování nepůvodních druhů do volné přírody. Buďte si vědomi a postupujte podle státních a federálních zákonů a předpisů vztahujících se k chovu, sběru a uvolňování zvířat.

Zdravotní hlediska pro živá zvířata

- Když jsou přítomna živá zvířata, měly by být vždy a pečlivě dodržovány základní principy pro optimální zdraví zvířat a dětí.
- Děti a dospělí by si měli mýt ruce po každé interakci se zvířetem a mezi interakcemi se zvířaty odlišného druhu.
- Domácí zvířata by měla být pod dozorem dospělého, pokud je s nimi dítě v interakci.

Upozornění: Veřejné školy, programy péče o děti a Head Start program jsou všechny omezeny zvláštními předpisy týkající se živých zvířat ve třídách dětí raného věku. Ty se v posledních letech zpřísnily v důsledku obav z nemocí, alergenů a zranění.

Zásada 5.2 – Přírodní komponenty

Začleňování přírodních složek do míst a do prostředí je nezbytné, pokud mají být příležitosti k učení a rozvoj co největší.

Co hledat:

- Ve venkovních prostorách je omezováno používání asfaltu; jsou začleňovány zahrady, lesy, přírodní cesty a další přírodní prvky.
- Přírodní materiály jsou používány pro vytvoření prostředí a předměty pro hru vevnitř i venku.
- Do venkovního prostředí jsou zahrnuty hojně se vyskytující „volné části“ (klacíky, listy, semena, polena, kamínky), zemní materiály (půda, písek a horniny), nerovný terén (nerovné, kamenité a náročné oblasti).

- Jsou k dispozici bezpečné a kontrolované vodní prvky.
- Venkovní prostory jsou upravené tak, aby lákaly vhodné volně žijící živočichy, včetně ptáků a hmyzu.
- Do vnitřního prostředí jsou začleněny rostliny.
- Ve venkovních prostorách jsou používány původní druhy rostlin, aby děti věděly, jaké je jejich biologické dědictví, ke snížení údržby a k podpoře původní fauny, jako jsou motýli a ptáci.
- Venkovní a vnitřní prostory zahrnují širokou škálu přírodních prvků a materiálů k podpoře zájmu a k povzbuzení k interakci. Materiály uvnitř jsou často měněny, důležitou roli hrají sezónní změny v přírodním světě.

Návrhy možných přírodních komponentů, které lze použít v interiéru

Následující seznam ukazuje jen některé z přírodních zdrojů, které mohou být použity v programech environmentální výchovy a vzdělávání dětí raného věku:

- živé rostliny (žádné jedovaté rostliny)
- mušle
- dřevěné špalíky
- kameny
- pařezy
- bylinky
- šišky
- květiny
- semena
- písek
- klacíky (větvičky, bambus)
- voda
- horniny a minerály.

Tyto přírodní složky mohou být využity k vytvoření přirozeného prostředí; pro zvukovou a hudební tvorbu; pro umění a řemesla; pro rozvoj hrubé motoriky (udržování

rovnováhy, napodobování, manévrování); zdobení stěn a pokojů, přepážky prostorů, součásti vaření. Mohou být také použity k manipulacím pro matematické dovednosti (seskupování, třídění, řazení, klasifikaci, počítání), smyslové zkušenosti, konstrukce a stavění a pro vědecké zjišťování.

Zásada 5.3 – Pohodlí pro děti i dospělé

Pohodlná a lákavá místa a prostory jsou nezbytné proto, aby nastalo učení a rozvoj. Bez pocitu pohodlí je pro dospělé nebo děti velmi obtížné, aby měli ze zkušeností prospěch.

Co hledat:

- Jsou zahrnuty prostory pro jednotlivce i oblasti ke shromáždění skupiny.
- K dispozici je dostatek sezení pro dospělé a děti.
- Místa vyvolávají pocit bezpečí a jsou zjevně přístupná a lákavá.
- Jsou poskytnuty zákoutí a skuliny na podporu objevování a k umožnění pocitu úkrytu.
- Je k dispozici stín a ochrana před větrem a nevlídným počasím.
- Kdykoli je to možné, jsou k dispozici přírodní prvky pro zahřátí, ochlazení, přístřeší a osvětlení.
- Místa jsou esteticky příjemná.
- Prostor ke hrám je přizpůsoben místní kultuře a místnímu klimatu.
- Oblasti jsou navrženy k povzbuzení pocitu dobrodružství a objevování.
- Je poskytnut snadný přístup a úschova přírodních materiálů.

Zásada 5.4 – Údržba a použitelnost

Místa a prostory musí být udržovány v dobrém stavu, aby bylo zajištěno bezpečí. Údržba by měla být prováděna podle osvědčených postupů a měla by zajistit, aby byly děti ochráněny před nebezpečnými situacemi, kterým může být zabráněno prostřednictvím odpovídající údržby.

Co hledat:

- Jsou k dispozici prostředky k péči o přírodní prostředí (nářadí, voda, kompostování, dostupné skladování).
- Materiály používané na výstavbu/výrobu jsou vybírány v souladu s myšlenkou udržitelnosti životního prostředí.
- Do venkovního prostředí je začleněno vhodné oplocení, značení a cesty.
- Vhodné předměty jsou v dosahu dětí, nevhodné předměty nejsou v dosahu dětí.
- Zařízení splňují platné regulační normy.
- Dětem jsou poskytnuty příležitosti pečovat o svůj prostor.

Zásada 5.5 – Zdraví, bezpečnost a rizika

Aby byla zajištěna bezpečnost a ochrana zdraví dětí, je nezbytné dostatečné plánování, kontrola a bdělost.

Co hledat:

- Bylo dokončeno posouzení rizik, která se vztahují k environmentálnímu, biologickému, chemickému a stavebnímu nebezpečí.
- Jsou dodržovány zdravotní a bezpečnostní normy a v místě je plán řízení rizik.
- Jsou stanoveny, sdíleny a pochopeny pohotovostní plány.
- Rodiče rozumějí podstatě zážitků dítěte a mají reálná očekávání od venkovních aktivit.
- Zaměstnanci jsou dostatečně proškoleni; jsou k dispozici zdroje pro poskytnutí první pomoci.
- Každý ze zaměstnanců zná svou vlastní povahu k riziku.
- Dospělí rozumějí svým povinnostem – dohlíží, vedou a jsou vzorem/správným příkladem.

Zásada 5.6 – Udržitelnost životního prostředí

Programy a vybavení by měly vytvářet udržitelnost životního prostředí a poskytovat pozitivní příklady.

Co hledat:

- Design vybavení a realizace programu se vyznačují environmentálně zodpovědnými postupy, jako je šetření energií a šetření vody, správné nakládání s odpady (např. recyklace a kompostování), produkce a příprava potravin, minimální použití jednorázových materiálů.
- Materiály jsou vybírány s ohledem na udržitelný rozvoj.
- Materiály jsou vybírány s ohledem na zdraví uživatelů.
- Venkovní provedení přispívá k udržitelnosti vnitřního prostředí (např. přístup k slunečnímu záření).
- Ochrana proti škůdcům - v případě potřeby se používají netoxické alternativy.
- Údržbové postupy a materiály jsou používány s ohledem na udržitelnost a zdraví.
- Tam, kde je to vhodné, je shromažďována a skladována dešťová voda pro použití na zahradě.

Zabývající se řešením bezpečnosti

Je prospěšné řešit obavy rodičů, jež mohou mít z venkovních zkušeností, otevřeně, upřímně a s citem. Vysvětlíte, že nečistoty, třísky, mokré oblečení a odřená kolena jsou součástí interakce s naším přírodním světem. Část vrozeného vzrušení ze setkání s přírodou v jejích vlastních podmínkách je pocit dobrodružství, který přichází při skákání v kalužích, balancování na kládě a houpání se na větvi stromu. Pokud sdělíme rodičům, že takové zkušenosti přinášejí dětem růst, rozvoj a potěšení a že spolu s těmito zkušenostmi jsou přijata i základní opatření, přesvědčíme určitě i toho nejopatrnějšího rodiče, že přínosy převažují nad obavami.

Některé aspekty:

- Zhodnoťte výšku a sklon přírodních prvků a staveb.
- Vyzkoušejte pevnost potenciálně zatížených struktur (větve stromů, trouchnivějící klády/dřevo, břidlicové vystupující vrstvy).
- Podporujte vhodné oblečení, obuv a pokrývku hlavy (možná nabídka věcí z třídní skřýše), včetně ochranného oděvu před sluncem a hmyzem.
- Odstraňte ostré pády k vodě, řezné hrany, potenciální pasti a nebezpečí udušení.
- Omezte přístup k automobilové dopravě.
- Poskytněte bedlivý dozor, aniž by byl příliš rušivý.
- Diskutujte o jednotlivých opatřeních pravidelně s dětmi (jako je například ponechání neznámého živočicha samotného a říci o něm dospělému).
- Budovat dovednosti postupně, zvyšovat fyzické limity v průběhu času.
- Zajistit trvalý rozvoj zaměstnanců v připravenosti na stav nouze.

Rodičovský průvodce ke hře v přírodě

Hra v přírodě není nebezpečnější než mnoho jiných věcí, které děti často dělají, jako je běh po schodech, hraní fotbalu, jízda v autě nebo jízda na tříkolce. A zatímco hra venku má rizika, přináší i skutečný vývojový prospěch.

Vždy byste, samozřejmě, měli zvážit bezpečnost, ale nenechte se uchvátit drobnými nebezpečími. Přestože nejčastější příčinou dětského náhodného úmrtí jsou automobilové nehody, stejně vozíte své dítě na místa autem. Nenechte, aby se kvůli stejně zvládnutelným nebezpečím držely vaše děti dál od her v přírodě. Nakonec, vaše děti se musí naučit zvažovat rizika, posuzovat své limity a procvičovat zodpovědnost. Není pro ně lepší naučit se těmto dovednostem lezením na stromy na dvoře v 8 letech než čekat, až jim bude 16 a budou za volantem automobilu? (Finch, K. A Parent's Guide to Nature Play (Omaha, Nebraska: Green Hearts Institute for Nature in Childhood, 2009).

Modelové chování

„Malé děti nemohou chápat pojetí omezených přírodních zdrojů nebo šetření s energií; mohou následovat váš příklad a učit se chování, které sníží jejich ekologickou stopu a které bude mít vliv na jejich rozhodování v následujících letech.“ (American Forest Foundation, Project Learning Tree, 2010).

Učitelé a řídicí pracovníci mohou vytvářet vzor environmentálně přátelského chování a také dělat své záměry vysloveně k dětem. Například, učitel může říci dětem: „Použij druhou stranu papíru, protože jím nechci plýtvat. Papír je vyroben ze stromů, a pokud budeme spotřebovávat méně papíru, pak méně stromů bude vykáceno a nebudeme muset kupovat tolik papíru.“ Je důležité záměrně používat slova jako „plýtvat“, „příliš mnoho“ a „není dost“, aby to dětem pomohlo přemýšlet nad tím, kolik lepidla, papíru, barvy, mýdla, vody a potravin potřebují.

Podobně mohou učitelé upozornit na použití jiných zdrojů: „Chystám se zhasnout světlo, protože ho nepotřebujeme, když svítí slunce do oken. Tak nepoužíváme více elektřiny, než potřebujeme.“ Starší děti se mohou učit o tom, jak se vyrábí elektřina, kterou užíváme, z uhlí (v závislosti na regionu), a že pokud budeme spotřebovávat méně elektřiny, méně uhlí bude spáleno a méně vlaků bude dopravovat uhlí, což méně znečistí ovzduší.

Slovní zásoba pro ekologické chování: biologicky odbouratelný, kompostování, organický, plýtvat, opětovně použít, recyklace, šetřit.

Pro více programových nápadů: Phil Boise. Go Green Rating Scale for Early Childhood Settings Handbook (Redleaf Press, 2007). Assessment checklist.

Klíčová charakteristika 6: Příprava pedagoga

Pedagogové environmentální výchovy a vzdělávání dětí raného věku jsou schopni plánovat a realizovat vysoce kvalitní a vývojově přiměřené programy pro malé děti.

Zásada 6.1 – Základy environmentální výchovy a vzdělávání dětí raného věku

Pedagogové EVV DRV spojují své porozumění vývoji dítěte a vývojově přiměřenou praxi se základním porozuměním cílům, teorii, praxi a dějin v oblasti environmentální výcho-

vy a vzdělávání. Tyto znalosti poskytují pevné základy, na kterých pedagogové budují svou vlastní praxi.

Co hledat:

- Je pochopena skutečnost, že environmentální výchova a vzdělávání a výchova a vzdělávání dětí raného věku mají mnoho společných cílů. Pedagogové by měli:
  - poznat široký obzor, který EVV zabírá obsahujíc pojmy jako systémy, vzájemná závislost a interakce mezi lidmi, ostatními živými organismy, materiálním prostředím, vystavěným nebo navrženým prostředím,
  - rozumět, že výchova a vzdělávání dětí raného věku a environmentální výchova a vzdělávání sdílejí mezioborový náhled a integrují znalosti ze všech akademických oborů (tj. společné cíle mezi environmentální a mírovou výchovou a vzděláváním zahrnují rozvoj empatie, péči a pocit sounáležitosti ke společenství).
- Jsou pochopeny skutečnosti, že EVV se uskutečňuje v různých prostředích a že zdroje pro podporu, programové požadavky a další faktory se liší od kontextu ke kontextu.

Zásada 6.2 – Profesní odpovědnosti/povinnosti pedagoga

Environmentální výchova a vzdělávání je profese, která udržuje vysoké standardy pro výuku a profesionální jednání.

Co hledat:

- Je poskytována environmentální výchova a vzdělávání, která je přiměřená, konstruktivní a relevantní pro malé děti. Pedagogové by měli:
  - určit způsoby, kterými environmentální výchova a vzdělávání může podpořit rozvoj malého žáka,
  - chovat se během výuky zodpovědně, s respektem a rozumně,
  - respektovat proces zjišťování a aplikaci environmentálního zkoumání ve výuce.

- Je chápána potřeba pro pedagogy být aktivními studenty ve své profesi. Měli by:
  - znát a praktikovat způsoby neustálé aktualizace informací o životním prostředí a pedagogice dětí raného věku, současný výzkum, environmentální výchovné a vzdělávací materiály a výukové metody,
  - zamýšlet se a učit se z osobní praxe jako pedagog EVVDRV jak samostatně tak i s jinými odborníky a kolegy,
  - vyhledávat příležitosti učit se základní obsah a dovednosti v reálném světě životního prostředí, zejména v rámci komunit a ekosystémů, v nichž žijí a učí.

Zásada 6.3 – Environmentální gramotnost

Pedagogové environmentální výchovy a vzdělávání dětí raného věku mají porozumění, dovednosti a postoje související s environmentální gramotností a výukou.

Co hledat:

- Dokonalé ovládnutí dotazování, analýz/rozborů a interpretačních/výkladových dovedností.
- Pochopení environmentálních procesů a systémů.
- Disponování dovednostmi pro řešení problémů životního prostředí.
- Disponování vysokou mírou osobní a občanské odpovědnosti.

Zásada 6.4 – Plánování a realizace environmentální výchovy a vzdělávání

Pedagogové poskytují mezioborové příležitosti k učení, které mají zásadní význam pro environmentální výchovu a vzdělávání a jsou vývojově přiměřené pro malé děti.

Co hledat:

- Je používán rozsah výukových metod pro splnění potřeb odlišných žáků. Pedagogové by měli:

- znát a používat metody pro prezentaci životního prostředí nebo environmentálních problémů vhodnými a poutavými způsoby pro žáky odlišného věku, zázemí, s odlišným stupněm znalostí a vývojovými možnostmi,
  - vybírat materiály a strategie pro environmentální výchovu a vzdělávání, které jsou vývojově přiměřené,
  - rozpoznat a uznávat právoplatnost různých kulturních pohledů přítomných ve skupině žáků; pedagogové by měli přizpůsobit výukové postoje reakcím na tyto pohledy a využít je jako zdroj vzdělávání,
  - používat řadu výukových metod a strategií vhodných pro environmentální vzdělávací obsah a kontext,
  - používat kulturně, jazykově a vývojově vhodné výukové metody přiměřené dítěti a cílům programu.
- Je plánována efektivní výuka. Pedagogové by měli:
    - plánovat environmentálně vzdělávací výuku přiměřenou věku a programy, které splňují výukové cíle,
    - vypracovávat plán pro environmentálně vzdělávací výuku, která podporuje koordinaci nebo integraci oborů nebo napomáhá k dosažení konkrétních cílů EVV nebo napomáhá rozvoji dítěte.
- Je používána řada environmentálně vzdělávacích materiálů a zdrojů. Pedagogové by měli:
    - rozumět způsobům, jimiž může být komunita zdrojem pro EVVDRV, znát místní podniky, prospěšné společnosti, vládní agentury, neziskové organizace a další zdroje, které se mohou účastnit výukových programů a podpořit je,
    - znát a používat zdroje informací o výukových materiálech a další zdroje včetně školeních nabízených národními, státními a místními environmentálně vzdělávacími programy, programy raného dětství a odbornými organizacemi,

- používat různé nástroje pro environmentální pozorování, měření a sledování/kontrolu (např. zvětšovací skla, mikroskopy, stěrky, pinzety) a naučit žáky je bezpečně a správně používat,
- pochopit důležitost bezpečného prostředí napomáhajícího učení uvnitř i venku,
- znát a používat různá prostředí pro EVVDRV odpovídající různým tématům a dostupným zdrojům. Ty mohou zahrnovat školní dvůr, laboratoř, polní prostředí, prostředí komunity, muzea, zoologické zahrady, ukázková místa nebo knihovny,
- plánovat a realizovat výuku, která v první řadě spojuje obsah s dětským momentálním prostředím a zážitkem, a poté rozšiřuje obzory žáků o environmentálních záležitostech a kontextech.

Sdílení

Pomozte dětem, aby se pozorně dívaly, pozorně naslouchaly a pochopily svět přírody bohatými a rozmanitými způsoby, poskytováním příležitostí obdivovat krásu přírody. Toto bude fungovat nejlépe, pokud pedagog oceňuje krásu přírody a sdílí s dětmi perlivé vzory mrazu v trávě, vůni deště, vrkání holubů, hladkost či drsnost kamenů, nebo složitost těla kobyly.

Zvídavost a zkoumání

Děti jsou přirozeně zvědavé a baví je zkoumat a hrát si. Hra a zkoumání podporují rozvoj dítěte ve všech oblastech – tělesné, poznávací, sociální a emocionální. Plánování pro děti je nejefektivnější, když jsou aktivity pevně nevymezené, multimodální, více smyslové a neobvyklé:

Pevně nevymezené/otevřené: Zkušenost nebo aktivita by měly mít mnoho možných výstupů – co děti vytváří a učí se – a provedení/zpracování – jak děti přistupují k aktivitě nebo k projektu.

Multimodální: Aktivity poskytují pro děti příležitosti být v interakci se světem různými způsoby – pohybově, kinesteticky, hudebně, verbálně nebo vizuálně-prostorově.

Více smyslové: Aktivity, které stimulují tolik smyslů, jak je to jen možné – zrak, sluch, čich, hmat, a pokud je to vhodné, i chuť – jsou pro děti (a všechny učící se) smysluplnější a podporují neurologické spojení ve více oblastech mozku. Větší propojenost podporuje dlouhodobou paměť a znalosti, které jsou spojené s vlastními životy učících se.

Neobvyklé: Aktivity, které se vymykají rozumu – například, požádání dětí, aby malovaly pod stolem kůrou nebo štětcem, nebo poskytnutí zvětšovací čočky ke zkoumání listů nalepených pod stolem vyvolává zvědavost, která zase stimuluje nervová spojení.

Zásada 6.5 – Podpora učení

Pedagogové EVV DRV vytvářejí klima, v kterém jsou děti motivovány k učení o životním prostředí a k jeho zkoumání.

Co hledat:

- Pro děti jsou začleněny příležitosti zkoumat svět kolem sebe na vlastní kůži.
- Dětem jsou poskytovány příležitosti sdílet své názory a myšlenky se svými vrstevníky a s dospělými; lektoři aktivně a důsledně poslouchají, co děti říkají.
- Je maximalizováno učení posilované otevřeností a spoluprací mezi dětmi a vytváření inkluzivního vzdělávacího prostředí.
- Rozličné kultury, rasy, pohlaví, sociální skupiny, věky a perspektivy jsou začleněny s respektem, rovností a s uznáním hodnoty takovéto rozličnosti.
- Různá zázemí a perspektivy jsou používány jako výukové zdroje.
  - Správné plánování je rozšířeno o flexibilitu, využívání vzdělávacích příležitostí; změna učebních plánů, pokud je to vhodné, k využití neočekávaných příležitostí (například, školní akce nebo akce komunity, události ze zpráv), dotazů a zájmů žáků, výukových momentů.
  - Prolínejte různé výukové metody a aktivity k dosažení výukových cílů (např. dotazování, malé skupinky, projekty, diskuze). Dělejte plynulé přechody od jedné k druhé.

- Spolupracujte s jinými vyučujícími - přizpůsobujte výukové přístupy podle potřeby k prolínání nebo doplňování výukových stylů a ke splňování společných environmentálně vzdělávacích cílů.

Strukturování aktivit

Aktivity by měly být plánované s jasným začátkem, středem a koncem. Na začátku aktivity řekněte krátce dětem, jaká bude posloupnost aktivity, včetně přechodů: „Učitelka Jenny Vám řekne, kdy bude čas pro Vaši skupinku obléci si kabáty. Vezmeme si naše poznámkové bloky o přírodě a půjdeme zjistit, kolik živočichů můžeme nalézt na stromech na našem hřišti. Až mě uslyšíte zpívat písničku o uklízení, bude čas seřadit se u dveří. Poté půjdeme do kruhu a podělíme se s našimi kamarády, co jsme našly.“ Začátek aktivity je také čas pro vyvolání nadšení: „Zajímalo by mě, jaké druhy živočichů mohou žít na stromech na našem hřišti. Má někdo o tom nějakou představu?“

Získání sebedůvěry

Učitelka byla v Minnesotě poměrně nová a nebyla si jistá cestovat po zamrzlých rybnících, zejména s dětmi. Po školení – zjišťování, jak určit hloubku ledu, sílu a bezpečnost – se s opatrností odvážila. Začala se cítit pohodlněji, ochotněji s dětmi prozkoumávala a byla schopná pomoci dětem zajistit jejich vlastní bezpečnost. Nyní společně se svými žáky nadšeně vrtá nebozezem do ledu ke zkoumání a k vyvolání údivu.

Zásada 6.6 – Hodnocení a kontrola

Pedagogové EVV mají znalosti a dovednosti pro hodnocení pokroku žáků a pro kontrolu efektivnosti svých vlastních programů. Prostřednictvím těchto hodnotících aktivit, mohou pedagogové určit děti, které mohou potřebovat další pomoc i ohodnotit pokrok směřující k plnění cílů.

Co hledat:

- Je pochopen význam hodnocení, a pokud je to vhodné, měli by pedagogové:
  - znát národní, státní a místní standardy a hodnotit EVV vycházející z těchto standardů,

- rozvíjet a používat pro hodnocení výsledků učení různé strategie, odrážející standardy oblasti předmětu a environmentálně vzdělávací cíle a úkoly (např. rubriky, kontrolní seznamy, časopisy),
- popsat a využívat prostředky na pomoc dětem nastavit si pro dosahování svých vlastní očekávání; diskutujte o důležitosti těchto schopností na základě toho, že EVV klade důraz na vzdělání zaměřené na učícího a na celoživotní studium.
- Jsou hodnoceny výsledky vzdělávání, včetně postojů, přesvědčení, činností a zapojování se do učení, stejně jako znalosti o životním prostředí.
- Jsou odborně využívány vzdělávací zkušenosti a hodnocení ke zlepšování budoucí výuky. Pedagogové by měli:
  - organizovat, interpretovat a používat výsledky odlišných druhů hodnocení ku prospěchu dalších zúčastněných a k pomoci změnit a zlepšit budoucí výuku,
  - prokazovat ochotu a schopnost shromažďovat další informace od dětí a o dětech k pomoci změnit a zlepšit budoucí výuku,
  - hledat příležitosti k zamýšlení se, individuálně i s kolegy, nad svou výukovou praxí a rozšířenou praxí environmentální výchovy a vzdělávání v rámci oblasti,
  - vést deník a záznam o tom, co fungovalo a co ne.
- Je používáno vývojově přiměřené hodnocení. Pedagogy používané vývojově přiměřené hodnocení může zahrnovat následující:
  - průběžné pozorování dětí,
  - poslouchání připomínek dětí a pokládání objasňujících otázek, co se týče jejich fungování,
  - vedení neoficiálních záznamů nebo poznámkových bloků,
  - vyzvání dětí, aby reprezentovaly své znalosti prostřednictvím kresby, příběhu, tance, nadiktováním zápisu do deníku nebo slovním vysvětlením,
  - komplementace ukázek práce dítěte v portfolio,

- používání skupinových hodnocení jako je nástěnná malba, hra, tanec, stavební projekt,
- sestavování KWL (znát-uvažovat-učit se) grafu, který zobrazuje počáteční znalosti dětí o tématu, jejich uvažování a diskuze dětí, zatímco shromažďují nové poznatky.
- Sledování používaných knih, zapojení dětí do aktivit nebo jak se znalosti objevují v jejich hře:
  - používání příběhů s procvičováním jazykových dovedností doprovázených fotografiemi k záznamu skupinového učení.

Flexibilní hodnocení

Malé děti se učí a ukazují své učení mnoha různými způsoby. Hodnotící strategie by měly být flexibilní, splňovat stanovené cíle a být navrženy s vědomím, že učení není jednoduchý vstupně-výstupní proces. Malé děti zpracovávají informace jedinečně a ne vždy viditelně. Dopad zkušeností ze třídy se může ukázat doma, nemusí být nutně ve škole.

V přílohách dokumentu jsou dále uvedeny použité zkratky, citované zdroje, odkazy, přehled vybraných teoretiků důležitých pro EVV DRV, kontrolní seznam pro obsah výchovy a vzdělávání dětí raného věku – co by měly splňovat učební osnovy, tabulka vývoje dítěte a role pedagoga v jednotlivých obdobích raného věku. Na závěr dokumentu je zmínka o národním projektu The National Project for Excellence in Environmental Education.

IV. Stručné představení dokumentu Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV)

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání je nejzásadnější dokumentem pro předškolní vzdělávání v ČR. Na jeho zpracování se podílel autorský tým, v jehož čele stála PhDr. Kateřina Smolíková (VÚP Praha).

RVP PV vymezuje hlavní požadavky, podmínky a pravidla pro institucionální vzdělávání dětí předškolního věku. Podle zásad uvedených v RVP PV si každá mateřská škola vytváří svůj vlastní školní vzdělávací program, podle něž se na škole uskutečňuje vzdělávání.

Pro podporu mateřských škol při tvorbě ŠVP byl v roce 2005 vytvořen Manuál k přípravě školního (třídního) vzdělávacího programu. Každý pedagog si pak na své třídě vytváří svůj vlastní třídní program, který musí být v souladu s ŠVP a tím i s RVP PV.

V RVP PV je řešena organizace, pojetí, cíle a podmínky předškolního vzdělávání, vzdělávací obsah, vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí mimořádně nadaných, autoevaluace a hodnocení dětí, zásady pro zpracování ŠVP a povinnosti předškolního pedagoga. Vzdělávací obsah je členěn do 5 vzdělávacích oblastí: biologické, psychologické, interpersonální, sociálně-kulturní a environmentální. Tyto oblasti jsou nazvány: „Dítě a jeho tělo“, „Dítě a jeho psychika“, „Dítě a ten druhý“, „Dítě a společnost“ a „Dítě a svět“. Jednotlivé oblasti, resp. jejich obsahy, se vzájemně prolínají, prostupují, ovlivňují a podmiňují, proto je nutné propojovat tyto oblasti i v praxi.

Environmentální výchova a vzdělávání je řešena především v oblasti „Dítě a svět“. Dotýká se samozřejmě i ostatních oblastí, ale ne v tak velké míře. Jsou zde stanoveny dílčí vzdělávací cíle, tedy co by měl pedagog u dítěte podporovat, vzdělávací nabídka, očekávané výstupy a rizika, která ohrožují úspěch vzdělávacích záměrů pedagoga. Hlavním záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v environmentální oblasti je podle RVP PV založit u dítěte elementární povědomí o okolním světě a jeho dění, o vlivu člověka na životní prostředí – počínaje nejbližším okolím a konče globálními problémy celosvětového dosahu – a vytvořit elementární základy pro otevřený a odpovědný postoj dítěte (člověka) k životnímu prostředí.

V. Seznámení s dokumentem Environmentální výchova v předškolním vzdělávání – hledání optimální podoby (HOP)

Tento dokument vznikl jako reflexe na potřeby a poptávku učitelek MŠ po více zpracovaných podkladech pro realizaci EVV DPV než je RVP PV. Jeho cílem je poskytnout při realizaci EVV oporu těm učitelkám, které ji potřebují.

Autorky dokumentu řeší výzkumnými metodami otázku: „Co všechno by mělo být součástí environmentální výchovy v předškolním vzdělávání?“ a následně hledají kritéria optimální podoby tohoto vzdělávání. Cílem výzkumného šetření bylo tedy vytvoření seznamu kritérií či ukazatelů a uspořádat je do logicky provázaných celků tak, aby se v nich učitelky a učitelé MŠ dobře orientovali.

Výsledkem je dokument nazvaný Klíčové oblasti a kritéria realizace environmentální výchovy v předškolním věku. Obsahuje výčet kritérií ideální podoby realizace environmentální výchovy, které jsou roztrženy do klíčových oblastí (kategorií): Dítě, Učitel a Prostředí.

Dlouhodobým cílem environmentální výchovy podle tohoto dokumentu je, aby se dnešní děti – až dospějí – rozhodovaly pro přírodu (proenvironmentálně). Čili rozvíjet takové jejich kompetence, které směřují (převážně k budoucímu) zodpovědnému proenvironmentálnímu chování. Úkolem environmentální výchovy v MŠ je především děti řádně motivovat, rozvíjet jejich environmentální senzitivitu, seznámit je se základními ekologickými zákonitostmi a také se základními výzkumnými dovednostmi. Průvodcem jim má být "trojlístek učitelů", tj. rodiče, učitelka a prostředí (příroda).

První oblast zájmu, tj. oblast nazvaná Dítě, se zaměřuje na environmentální senzitivitu, environmentální zákonitosti, výzkumné dovednosti a zapojení do udržitelného života. V oblasti zájmu Učitelka (učitel) v MŠ je seznam doporučení pro tyto osoby. Třetí oblast zájmu se věnuje prostředí. Jsou zde doporučení pro školní zahradu (popř. nejbližší okolí) a vnitřní prostředí MŠ.

Na začátku dokumentu HOP autorky také popisují, jaká je situace s EVV DPV u nás v ČR i jaká je situace v zahraničí. Najdeme zde mimo jiné i informace, týkající se současné odborné literatury, ve které lze nalézt pomoc při realizaci EV, i místa, kde se lze inspirovat a kde získat motivaci.

PRAKTICKÁ ČÁST

VI. Metodika

- Obsahová analýza dokumentů
- Vytvoření dotazníku
- Dotazníkové šetření

Nejprve jsem podrobně prostudovala všechny tři dokumenty.

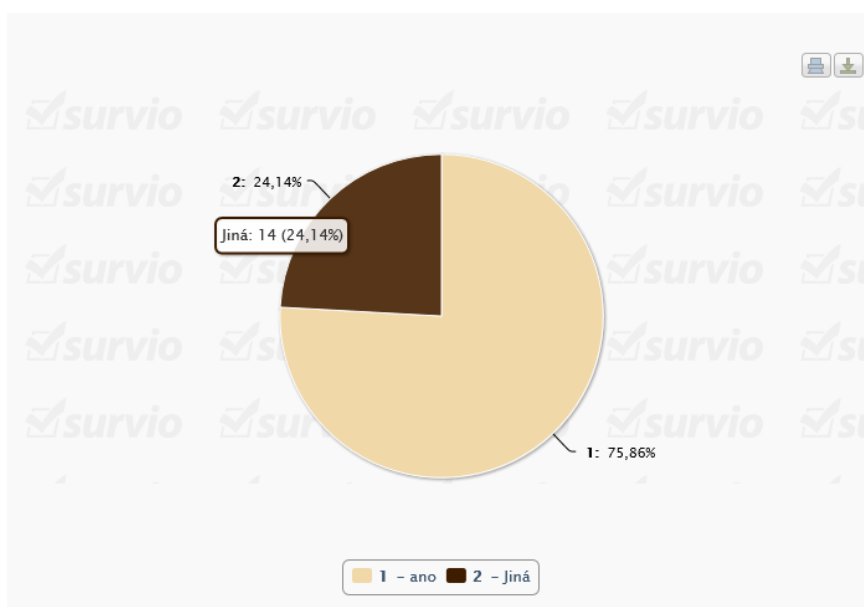
Pro objektivnost komparace dokumentů jsem vytvořila on-line dotazník (viz Příloha). V něm bylo 8 otázek uzavřených, 4 otázky otevřené a prostor pro jakoukoli poznámku, postřeh či nedostatek vztahující se ke komparaci. Otázky jsem vytvořila ve spolupráci s vedoucí mé práce.

Prostřednictvím vedoucí mé práce jsem požádala studenty oboru Předškolní pedagogika na Pedagogické fakultě v Praze o jeho vyplnění. Dotazník vyplnilo dohromady 58 studentů 1. – 5. ročníku kombinovaného studia. 54 z nich vychovává či vzdělává děti předškolního věku, pouze 4 z nich zkušenost s dětmi tohoto věku nemají. 44 respondentů vychovává a vzdělává děti v mateřské škole, 5 respondentů doma, 1 respondent na kroužku a 8 jinde (mezi těmito 8 jsou zmíněni 4 bez zkušeností s dětmi tohoto věku). Respondenti, kteří uvedli, že vychovávají či vzdělávají děti předškolního věku, mají tuto praxi v oboru: 1 začínající lektorka, 4 respondenti mají praxi s těmito dětmi v délce 8 měsíců – 1 rok, 20 respondentů v délce 1,5 – 5 let. 10 respondentů vychovává a vzdělává děti předškolního věku po dobu 6 – 10 let, 8 respondentů po dobu 11 – 20 let a 10 respondentů pracuje s dětmi tohoto věku více než 20 let.

VII. Výsledky

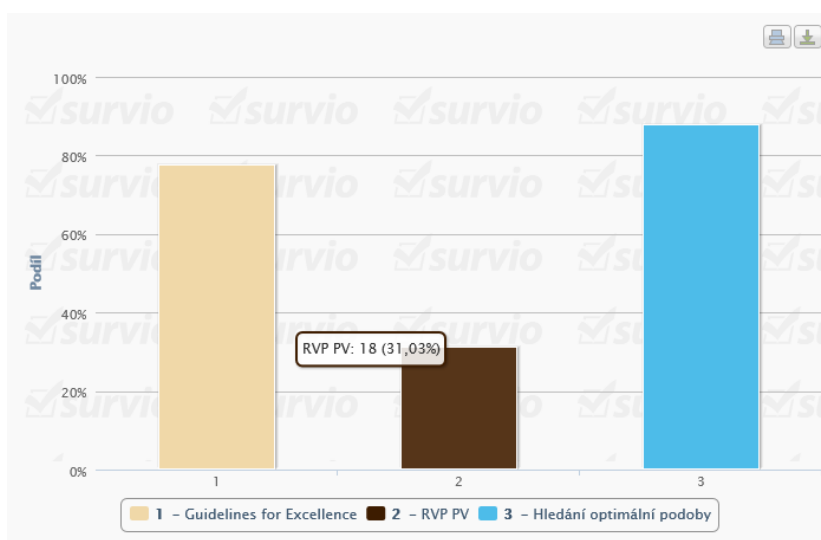
Hlavní cíl environmentální výchovy a vzdělávání dětí raného a předškolního věku v dokumentech

Téměř 76 % respondentů se shodlo, že hlavní cíl EVV DPV je ve všech dokumentech stejný. 24 % respondentů se domnívá, že 1 dokument má cíl EVV odlišný. Za takovýto dokument považovali nejčastěji RVP PV.

Dokumenty, které jsou si podobnější

Podle respondentů jsou si nejvíce podobné dokumenty Guidelines for Excellence a Hledání optimální podoby.

Rozdíly v dokumentech

Respondenti uváděli většinou rozdíly v rozpracování a využitelnosti dokumentů:

RVP PV často vytýkali přílišnou obecnost, nepropracovanost a obtížné pochopení. Vše (cíle, výstupy, rizika) je vytržené z kontextu. Navíc zde chybí informace týkající se realizace EVV, tedy jak zmíněných cílů a očekávaných výstupů dosáhnout. 1 respondent zmínil potřebu doplňujícího dokumentu, který by informace v RVP PV zkonkretizoval a více rozvedl, poskytl návod na realizaci a doporučil aktivity. Dále tomuto dokumentu chybí na rozdíl od druhých dokumentů motivace pro pedagogy, což uvedla jedna respondentka.

U dokumentu Guidelines for Excellence naopak respondenti uváděli dlouhé a podrobné zpracování, někdy nepřehlednost, přesné didaktické postupy, mnoho aktivit a podnětných nápadů. Mohou ho využít nejen pedagogové, ale i rodiče a nepedagogický personál. Na druhou stranu jedna či jeden z respondentů uvedl/a, že tento dokument pracuje příliš mnoho s aktivitami, které se se dají velmi těžko aplikovat do městského prostředí. Stejně tak nejsou, jak uvedla další respondentka, příliš aplikovatelné na naše poměry některé převážně materiální a dispoziční návrhy na řešení vnitřních a venkovních prostor. Pro tuto respondentku jsou spíše ideálem, jak by to v budoucnu mohlo vypadat. Zmíněn byl i problém v nastolení spolupráce mezi zaměstnanci, jejíž potřebu tento dokument zmiňuje.

Dokument Hledání optimální podoby je podle respondentů konkrétní, výstižný, přehledný, čtivý a snadno pochopitelný. Mohou ho tedy využít i nezkušení či začínající pedagogové. Propojuje teorii s praxí, poskytuje doporučení, rady, praktické nápady a počítá oproti druhým dokumentům i s městským prostředím. Je adresován především učitelkám a učitelům v českých MŠ a řeší některé problémy, které se v českých MŠ často vyskytují.

Další rozdíl viděli někteří respondenti v důrazu, který je kladen na EVV. RVP PV se zaměřuje na rozdíl od dalších 2 dokumentů na rozvoj více vzdělávacích oblastí. Na oblast EVV zde není kladen dostatečný důraz, jak je tomu v druhých dvou dokumentech. Jedna respondentka upozornila na jiný velmi důležitý rozdíl v dokumentech, na rozdíl, který se týká realizace učení a EVV. V dokumentu RVP PV je realizována EVV prostřednictvím učení. U dokumentů HOP a GfE je to přesně naopak, učení je realizováno prostřednictvím EVV. Další respondentka si všimla a napsala, že RVP PV se hodně zaměřuje na přírodu jako na blízké okolí, kde by se děti měly umět orientovat, ale neklade jako jediný dokument důraz na souz-

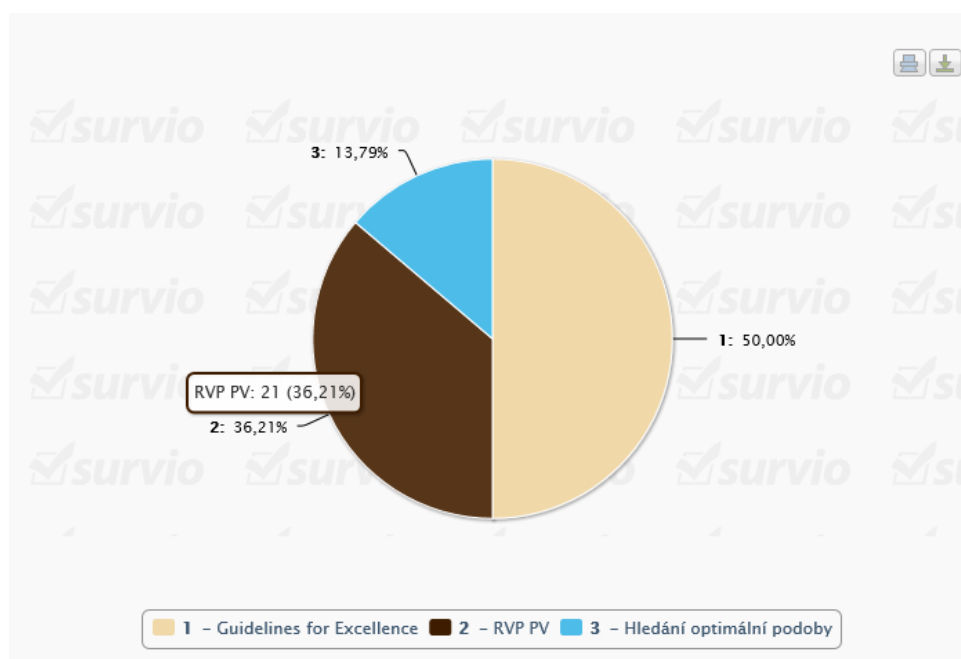
nění s přírodou. Poslední rozdíly, které uvádím, jsou v dokumentu GfE. Jako jediný řeší navíc i EVV dětí ve věku 0-3 let a různorodost kulturních zvyků.

Aspekty důležité pro správnou environmentální výchovu a vzdělávání dětí předškolního věku

V RVP PV není řešeno prostředí, ve kterém by environmentální výchova a vzdělávání měly probíhat, ani jak by měla vypadat školní zahrada a vnitřní prostory MŠ. Není věnována pozornost interakci dítěte s přírodou a přírodními prvky. Není zde vůbec kladen důraz na využívání přírodních materiálů. Nezmiňuje se o doporučené době pobytu venku. Opomenuta je i osobnost a odborná kompetentnost pedagoga, spoluúčast rodiny a širší komunity. Jedna studentka postřehla, že v Guidelines for Excellence jsou jako v jediném dokumentu řešena pravidla etiky (např. pravidla pro trhání a sběr, jak se chovat k živočichům). HOP jako v jediný dokument počítá i s městským prostředím, jak uvedla jedna z respondentek. V RVP PV není dále řešen rozvoj environmentální senzitivity.

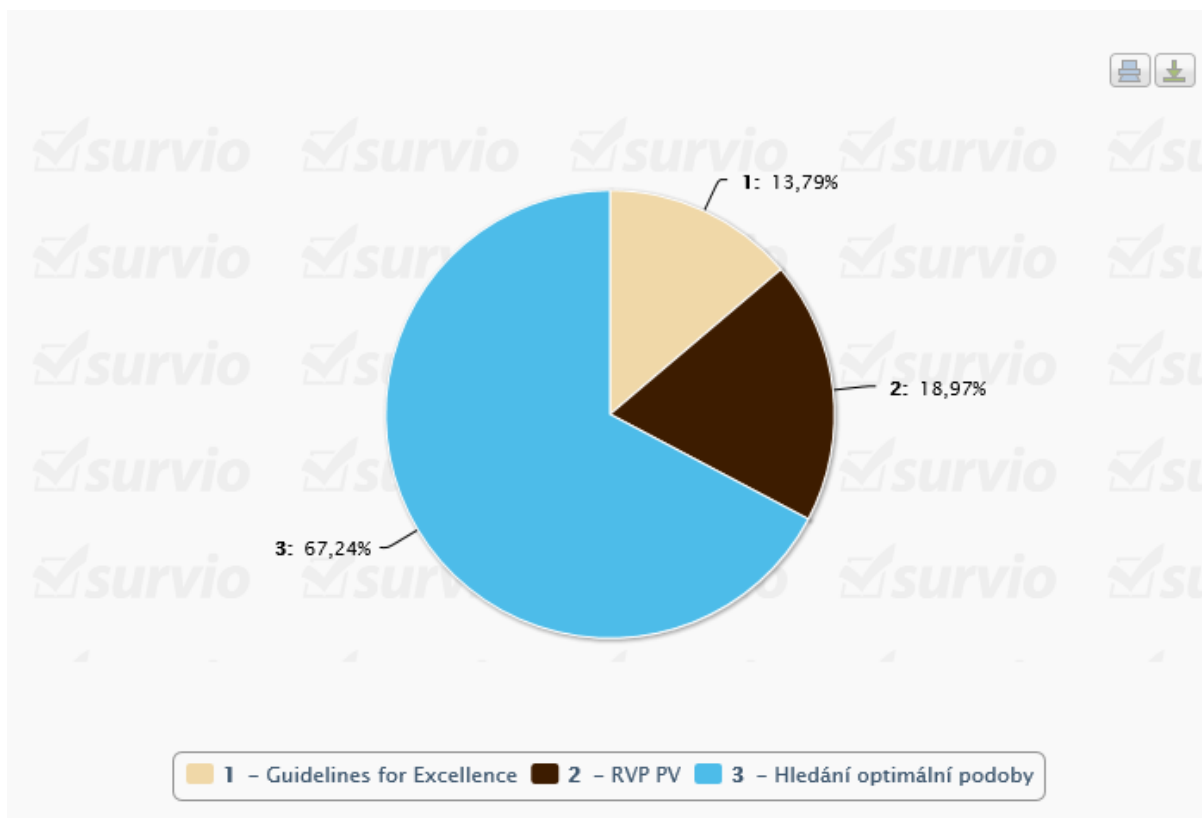
Využití charakteristik období předškolního věku

Polovina studentů uvedla, že dokument Guidelines for Excellence nejméně využívá charakteristik období předškolního věku. Jako druhý nejčastěji označený dokument byl RVP PV, označilo ho 21 respondentů. 8 respondentů vybralo dokument Hledání optimální podoby.

Využitelnost dokumentů v praxi

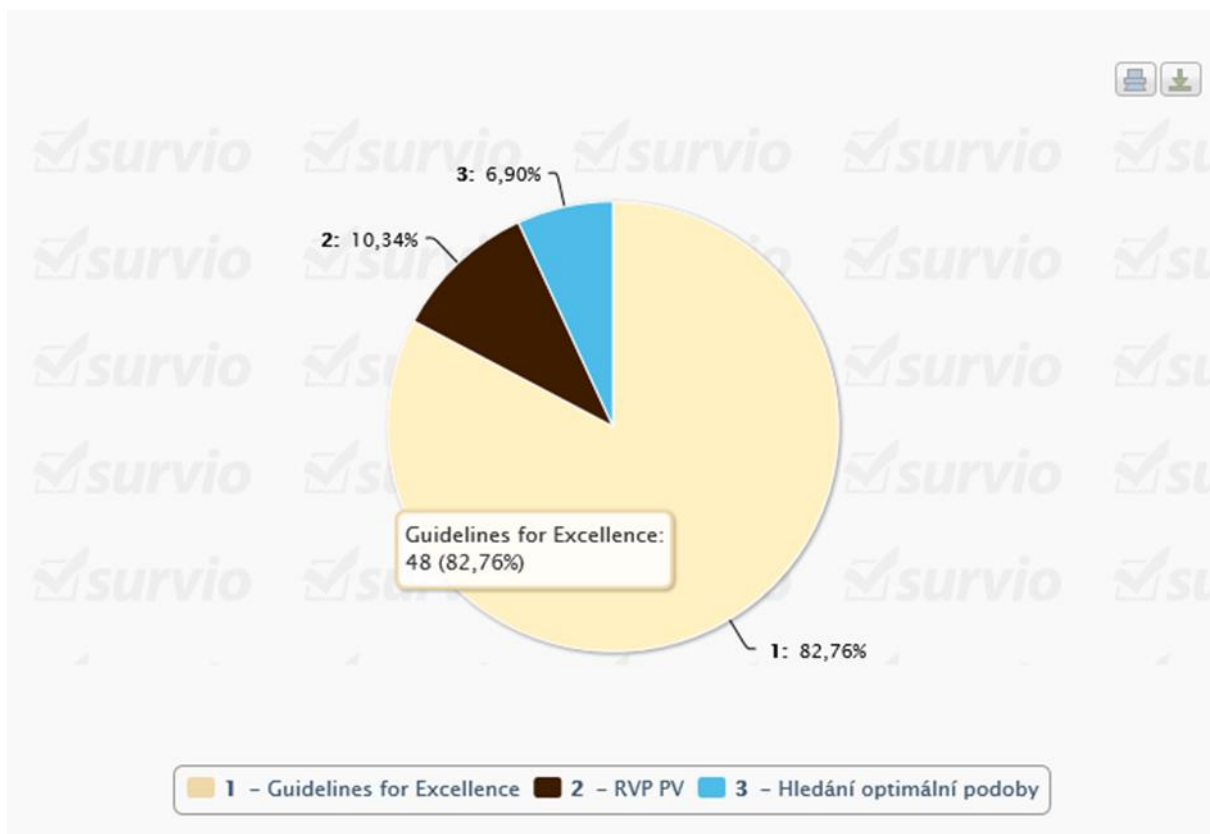
Za nejlépe využitelný dokument pro praxi označili respondenti dokument Hledání optimální hodnoty (označilo ho přes 67 % všech respondentů). Na druhém místě označili respondenti, i přes výše negativní hodnocení, RVP PV. Za nejhůře využitelný považují Guidelines for Excellence. Tento dokument označilo téměř 83 % všech respondentů i za pravděpodobně nejobtížněji využitelný dokument pro realizaci EVV DPV v podmínkách ČR.

Realizace EVV DPV podle dokumentů v podmínkách ČR

Za pravděpodobně nejobtížnější realizaci EVV DPV v podmínkách ČR považovali respondenti nejčastěji realizaci podle dokumentu Guidelines for Excellence. Tento dokument označilo 48 respondentů, což je téměř 83 % ze všech respondentů. 6 respondentů vybralo RVP PV a 4 respondenti dokument Hledání optimální podoby.

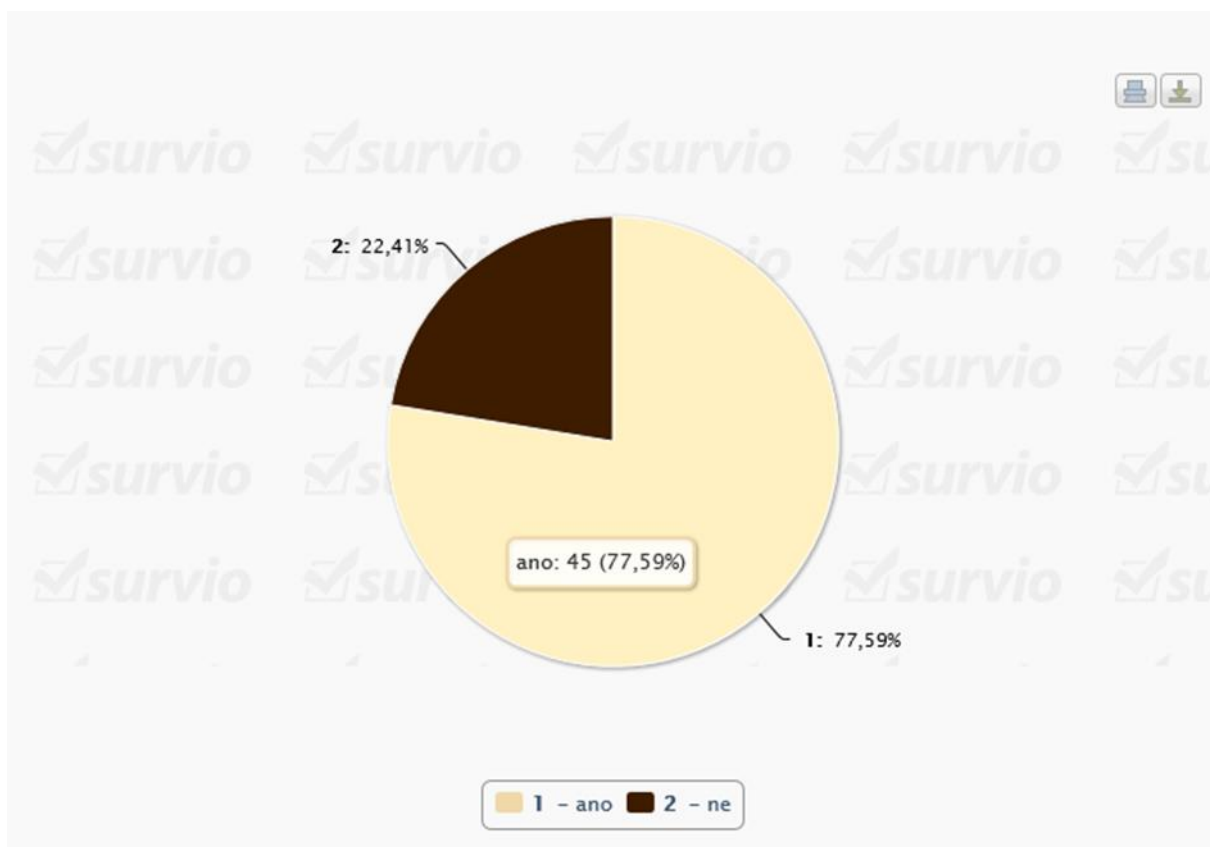
Přestože dokument Guidelines for Excellence označilo téměř 83 % respondentů, myslí si nadpoloviční většina z nich, že program podle tohoto dokumentu zrealizovat v našich podmínkách lze. Problémy s realizací či důvody nemožnosti realizace podle GfE viděli respondenti nejčastěji v nezajímavosti rodičů, celého pedagogického týmu a celé české společnosti. Další problémy viděli v existenci a povinnosti dodržovat RVP PV, v nedostatečném přírodním prostředí (především ve větších městech) a v příliš vysokém počtu dětí ve třídě. Problémem je také obava rodičů i pedagogů z rizik spojených s venkovními činnostmi. Pedagogové mají strach z právních dopadů případných dětských zranění. Další problém vidělo několik respondentů v nedostatečném financování. Problémem jsou také velmi striktní bezpečnostní a hygienické normy. Důsledné dodržování některých těchto norem má v důsledku negativní dopad na správnou výchovu a vzdělávání. Důležitá je podle několika respondentů především chuť, snaha a vytrvalost pedagoga.

U dokumentu RVP PV uvedla respondentka nemožnost realizace z důvodu příliš stručných, obecných a nepodnětných informací. Na druhou stranu jeden respondent namítl, že záleží na pedagogovi, aby si potřebné informace dohledal a mohl tak environmentální činnosti správně využít. Realizace podle RVP PV tudíž možná je.

Jedna studentka na konci dotazníku doplnila, že správná EVV DPV je v našich podmínkách zrealizovatelná a může být zábavná nejen pro děti, ale i pro učitelky. Důkazem je podle ní fakulní MŠ v Arabské ulici na Praze 6, kterou během pedagogické praxe navštívila. Tato školka, jak uvádí, má k dispozici zahradu upravenou podle pravidel EVV. Terén zahrady nabízí dětem vyžití, dobrodružství, pohyb i kontakt se zvířaty. Děti se mohou zapojit do pěstování zeleniny a bylinek na vytvořeném biopoličku. Ve třídě převyšuje vybavení přírodním materiálem nad umělým. I práce učitelek směřuje k přírodě.

Řešení environmentální krize ve společnosti vydáváním dokumentů týkajících se EVV

Téměř 78 % všech respondentů věří, že vydávání takovýchto dokumentů může pomoci vyřešit environmentální krizi, ve které se společnost nachází. Více než 22 % respondentů tomu nevěří.

Jedna respondentka zdůraznila klíčový význam vzdělání v mateřské škole, kde si dítě buduje postoje a názory, které později rozvíjí a upevňuje. EVV podle ní musí jít ruku v ruce s výchovou v rodině, která je pro dítě stěžejní. Životní styl rodiny je klíčový pro další postoje jejich dětí.

Další respondentka doplnila názor, že dokumenty jsou přínosem k řešení environmentální krize, nicméně ke změně může dojít pouze, pokud dojde k posunu ve vědomí každého z nás, v postoji společnosti a ve změně náhledu na priority, které jsou pod silným tlakem médií. Vydání těchto dokumentů nemůže být podle této respondentky hybnou silou ve změně vědomí většinové společnosti, které dnešní životní styl víceméně vyhovuje, ačkoliv nás vede do krize, ze které je cesta pouze posílením environmentální výchovy nejen dětí, ale lidí všech věkových kategorií.

Na konec uvádím stručně ještě poslední zkušenost z letité praxe jedné respondentky. Dle jejích zkušeností se v praxi v MŠ věnuje EVV stále málo času. Učitelé ji neberou jako součást života dětí. Čas strávený s dětmi v přírodě je nedostačující. Od přírody se odklání nejen učitelé, ale i rodina a v podstatě celá společnost. Dětem jsou utvářeny umělé světy a v přirozeném přírodním prostředí pak nevědí co dělat. Někdy pak mají z přírody i strach. Závěrem tato respondentka napsala: „Plno věcí se píše, napíše, ale málo v praxi udělá.“

VIII. Diskuze

Ráda bych se zde vyjádřila k odpovědím na některé otázky v dotazníku.

Téměř čtvrtina respondentů se domnívala, že hlavní cíl EVV DPV je v jednom dokumentu jiný. Nejčastěji respondenti považovali za tento dokument RVP PV. Z níže ocitovaných cílů EVV DPV z jednotlivých dokumentů je však zřejmé, že hlavní a dlouhodobý cíl environmentální výchovy a vzdělávání dětí předškolního věku je ve všech dokumentech stejný. Tímto cílem je vedení dětí k environmentální zodpovědnosti (viz následující citované cíle).

- Hlavním cílem dokumentu Guidelines for Excellence je zmonitorovat vhodný a pozitivní proces, jehož pomocí připraví pedagogové malé děti na cestu stát se environmentálně zodpovědnými mladými a následně environmentálně zodpovědnými dospělými (NAAEE, 2010).
- Podle RVP PV je hlavním záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v environmentální oblasti založit u dítěte elementární povědomí o okolním světě a jeho dění, o vlivu člověka na životní prostředí – počínaje nejbližším okolím a konče

globálními problémy celosvětového dosahu – a vytvořit elementární základy pro otevřený a odpovědný postoj dítěte (člověka) k životnímu prostředí (Výzkumný ústav pedagogický, 2006, s. 26).

- Dlouhodobým cílem environmentální výchovy v dokumentu Hledání optimální podoby je, aby se dnešní děti – až dospějí – rozhodovaly pro přírodu (proenvironmentálně). Čili rozvíjet takové jejich kompetence, které směřují (převážně k budoucímu) zodpovědnému proenvironmentálnímu chování (Jančaříková, Kapuciánová, 2012).

Odlišné se může zdát zaměření dokumentů (= cíle dokumentů). Dokument GfE je zaměřen na doporučení pro zdokonalení a efektivní vedení environmentálně-vzdělávacích programů. RVP PV vymezuje hlavní požadavky, podmínky a pravidla pro institucionální vzdělávání dětí předškolního věku. Slouží jako podklad pro tvorbu školních vzdělávacích programů. Zaměřuje se na více vzdělávacích oblastí. Dokument Hledání optimální podoby byl vytvořen na pomoc učitelkám (učitelům) mateřských škol při realizaci EVV DPV. Je zaměřen na přehledný výčet kritérií optimální podoby předškolního vzdělávání. V podstatě ale všechny dokumenty usilují o kvalitní vytváření environmentálně vzdělávacích programů a kromě RVP PV i o jejich realizaci. V RVP PV jde pouze o jeden z cílů dokumentu, neboť zahrnuje více vzdělávacích oblastí. Dokumenty GfE a HOP se těchto oblastí také dotýkají, ale neřeší je v tak velké míře jako oblast environmentální.

Dále bych ráda doplnila informace a vyjádřila se k otázce týkající se využití charakteristik období předškolního věku. Několik studentů mi na konci dotazníku napsalo, že si myslí, že všechny dokumenty vycházejí z charakteristik období předškolního věku a jeden z dokumentů označili pouze proto, aby měly možnost ve vyplňování dokumentu pokračovat. Mohlo tedy dojít a pravděpodobně také došlo ke zkreslení výsledku. Souhlasím s těmito respondenty, že opravdu všechny dokumenty vycházejí z charakteristik období PV, přeci bych se ale odvážila říci, že jeden z dokumentů jednu důležitou charakteristiku tohoto věku nevyužívá. Touto charakteristikou je senzitivní období pro rozvoj environmentální senzitivity a dokument, který mám na mysli, je RVP PV.

V dokumentu Guidelines for Excellence je cesta k hlavnímu cíli EVV DRV vedena především přes kladný vztah dítěte tohoto věku k životnímu prostředí. Realizace environmentálních programů je téměř vždy spojena s příjemnými prožitky dětí v přírodním prostředí.

Filozofie tohoto dokumentu využívá senzitivity dětí raného a předškolního věku k okolnímu prostředí a snaží se ji proměnit na lásku k přírodě. Této charakteristiky období předškolního věku i stejného principu je využito i v dokumentu Hledání optimální podoby. Pro rozvoj senzitivity je zde zdůrazněn přímý a hojný kontakt s přírodou spojený s příjemným prožitkem. Neméně důležité je i zapamatování těchto příjemných prožitků pro budoucí proenvironmentální chování, jak uvádí dokument HOP (JANČAŘÍKOVÁ, KAPUCIÁNOVÁ, 2012).

Výzkumy dokázaly, že dnešní děti tráví čím dál tím méně času v přírodě. Moderní technika a městské prostředí nabízí dětem zdánlivě akční a atraktivnější zábavu a tak děti obvykle necítí potřebu pobývat v přírodě. K tomu se přidružuje i obava z kritiky okolí, s kterou se setká každý, kdo se jakkoli odlišuje. Média, hlavně televize, navíc šíří mezi veřejností přehnaný strach z nečistoty, klíšťat a nemocí. Rozhodující roli zde hraje výchova v rodině a vliv dospělých (STREJČKOVÁ, 2005).

Pozitivní vztah k přírodě spojený s častým pobytem v ní má za následek pocit propojenosti s přírodou. O tom, jak je tento pocit spojení s přírodou důležitý, pojednává i teorie environmentální inkluze. Ve stručnosti uvádím její základní princip:

Pro porozumění vztahu člověka a přírody je nutné znát tři základní složky psychologické inkluze – spojení s přírodou, starost o přírodu a závazek k ochraně přírody. Tyto tři složky jsou určitým způsobem propojeny. Závazek k ochraně prostředí se neobjeví, pokud se zde nevyskytuje současně pečování o ni. Podobně, pokud se u člověka nevyskytuje pečování, neobjeví se pravděpodobně ani pocit spojení s přírodou. Čili, propojenost (spojení s přírodou) vede k pečování a pečování vede k závazku chránit přírodu (SCHULTZ, 2002).

Na konec přidávám poslední názor k realizaci EVV. Osobně si myslím, a mou myšlenku potvrdilo i několik respondentů, kteří vyjádřili stejný názor, že realizace EVV DPV záleží především na pedagogovi (učitelce). Důležité je podle mne její odhodlání, odvaha, vytrvalost a nenechat se odradit překážkami, které se při realizaci určitě vyskytnou. Ze začátku se může zdát, že některé problémy, o kterých už nyní víme, budou při realizaci nepřekonatelné. Pokud se ale nenecháme jimi zastrašit a budeme je s odhodláním řešit, možná budeme překvapeni výsledky našeho úsilí.

ZÁVĚR

Cíle, které jsem si na začátku mé práce stanovila, byly splněny. Za zásadní přínos oboru považuji skutečnost, že se mi podařilo přeložit severoamerický dokument Guidelines for Excellence. Doufám, že bude přínosem nejen pro pedagogy, ale i rodiče a širší veřejnost.

Dále jsem podrobně prostudovala RVP PV, seznámila se s dokumentem Environmentální výchova v předškolním vzdělávání – hledání optimální podoby a provedla komparaci všech tří dokumentů za pomoci 58 respondentů. Vyplněním dotazníku mi respondenti pomohli porovnat dotazníky s větší objektivností. Zajímavé i přínosné pro mne byly i zkušenosti a názory těchto studentů, které měli možnost napsat v příloze dotazníku.

Hlavní cíl EVV DPV je ve všech dokumentech stejný. Nejvíce podobné jsou si dokumenty Guidelines for Excellence a Hledání optimální podoby. Největší rozdíly mezi dokumenty jsou v rozpracovanosti a využitelnosti dokumentů. RVP PV je příliš obecný a neposkytuje návod na realizaci EVV. Navíc v něm chybí některé velmi důležité aspekty pro správnou EVV. Nejlépe využitelný pro praxi je dokument Hledání optimální podoby. Naopak nejobtížnější realizace EVV bude v českých podmínkách pravděpodobně podle dokumentu Guidelines for Excellence, a to především z důvodů nezainteresovanosti rodičů a pedagogického týmu jako celku, z důvodu nedostatečného přírodního prostředí, povinnosti dodržovat RVP PV a z důvodu příliš vysokého počtu dětí ve třídě. Přesto podle nadpoloviční většiny respondentů program EVV podle tohoto dokumentu zrealizovat v našich podmínkách lze.

Prostudování všech tří dokumentů i jejich komparace byly přínosem pro obohacení a zkvalitnění mé práce s dětmi předškolního věku, v níž mimo jiné usiluji o správnou EVV těchto dětí. Doufám, že touto cestou, tj. správným vedením dětí k lásce k přírodě, napomůžu vylepšit environmentální situaci v dnešní i budoucí společnosti.

PŘEHLED POUŽITÝCH ZDROJŮ

BRUNDTLAND G. H.: *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford, 1987.

ČINČERA, J. *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno: edice pedagogické literatury Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-147-8.

NORTH AMERICAN ASSOCIATION FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION (NAAEE). *Early Childhood Environmental Education Programs : Guidelines for Excellence*. 1ed. Washington, D.C. 20036 USA : NAAEE Publications and Membership Office, 2010. ISBN 978-1-884008-23-8.

JANČAŘÍKOVÁ, K., KAPUCIÁNOVÁ, M. *Environmentální výchova v předškolním vzdělávání - hledání optimální podoby*. Praha: Envigogika, 2012. Dostupné na: <http://envigogika.cuni.cz/index.php/cz/recenzovane-clanky/201-envigogika-2012-vii-1/663-environmentalni-vychova-v-predskolnim-vzdelavani-hledani-optimalni-podoby>

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. 1. vydání. [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. ISBN 80-87000-33-5. Dostupné z WWW: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf

SCHULTZ, W. P. *Psychology of Sustainable Development*. Boston, Dordrecht, London: Kluwer Academic Publishers, 2002. Dostupné na: <http://www.vztahkprirode.cz/view.php?cisliclanku=2008120002>

Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Meziresortní pracovní skupina při Ministerstvu životního prostředí. Přijat v r. 2000. Dostupné na: [http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/\\$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf)

STREJČKOVÁ, E. a kol. *Děti, aby byly a žily*. Ministerstvo životního prostředí, 2005. ISBN 80-7212-382-3.

PŘÍLOHY:

Komparace dokumentů Guidelines for Excellence, RVP PV a Hledání optimální podoby

Dobrý den,

věnujte prosím několik minut svého času vyplnění následujícího dotazníku.

Vychováváte či vzděláváte již děti předškolního věku?

- ano
- ne

V případě, že ano, kde je vychováváte či vzděláváte?

- doma
- v MŠ
- na kroužku
- v klubu
- jinde

Jak dlouho děti předškolního věku vychováváte či vzděláváte? Vepište!

Je hlavní cíl environmentální výchovy a vzdělávání dětí předškolního věku ve všech dokumentech stejný?

- ano
- ne - vepište ve kterém není

Označte 2 dokumenty, které jsou si podobnější!

- Guidelines for Excellence
- RVP PV
- Hledání optimální podoby

Dokážete říci, v čem se jednotlivé dokumenty liší? Rozdíly napište!

Jsou ve všech dokumentech řešeny nejdůležitější aspekty týkající se správné environmentální výchovy a vzdělávání dětí předškolního věku? Pokud ne, napište ve kterém příp. ve kterých nejsou, a co zde chybí či bylo opomenuto!

Který z dokumentů nejméně využívá charakteristik období předškolního věku?

- Guidelines for Excellence
- RVP PV
- Hledání optimální podoby

Který ze zmíněných dokumentů je podle Vás nejlépe využitelný pro praxi?

- Guidelines for Excellence
- RVP PV
- Hledání optimální podoby

Podle kterého z dokumentů bude realizace EVV DPV v podmínkách ČR pravděpodobně nejobtížnější?

- Guidelines for Excellence
- RVP PV
- Hledání optimální podoby

Lze vůbec EVV DPV podle výše vybraného dokumentu v našich podmínkách zrealizovat? Pokud si myslíte že ne, napište proč!

Věříte, že vydání těchto dokumentů může do budoucna pomoci vyřešit environmentální krizi, ve které se společnost nachází?

- ano
- ne

Zde můžete napsat jakýkoliv názor na dokumenty, příp. jakoukoli poznámku, postřeh či nedostatek vztahující se ke komparaci dokumentů.

Prosím napište své jméno a příjmení (nutné k identifikaci pro udělení zápočtu, k jinému účelu nebude využito)!

Odeslat dotazník

Vytvořit dotazník zdarma [Survio.com](http://www.surveio.com)

**Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta
M.D. Rettigové 4, 116 39 Praha 1**

Prohlášení žadatele o nahlédnutí do listinné podoby závěrečné práce před její obhajobou

Závěrečná práce:

Druh práce	
Název práce	
Autor práce	

Jsem si vědom/a, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zveřejněné závěrečné práce nemohou být použity k výdělečným účelům, ani nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora.

Byl/a jsem seznámen/a se skutečností, že si mohu pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny závěrečné práce, jsem však povinen/povinna s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci tohoto prohlášení.

Jsem si vědom/a, že pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny dané práce lze pouze na své náklady a že úhrada nákladů za kopírování, resp. tisk jedné strany formátu A4 černobíle byla stanovena na 5 Kč.

V Praze dne .....

Jméno a příjmení žadatele	
Adresa trvalého bydliště	

_____
podpis žadatele

**Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta
M.D. Rettigové 4, 116 39 Praha 1**

**Prohlášení žadatele o nahlédnutí do listinné podoby závěrečné práce
Evidenční list**

Jsem si vědom/a, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zveřejněné závěrečné práce nemohou být použity k výdělečným účelům, ani nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora.

Byl/a jsem seznámen/a se skutečností, že si mohu pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny závěrečné práce, jsem však povinen/povinna s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci tohoto prohlášení.

Poř. č.	Datum	Jméno a příjmení	Adresa trvalého bydliště	Podpis
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				